

Mag. Rasmus Heidtmann, ærkedegn i Ribe og Slesvig

Af *Bue Kaae*.

Blandt de i flere henseender betydelige og markante personligheder, der i slutningen af det 16. årh. var knyttet til domkirken i Ribe, indtager ærkedegnen, mag. *Rasmus Heidtmann* en særlig plads i kraft af den nidkærhed, for ikke at anvende ordet stridbarhed, som han lagde for dagen, en egenskab, der øjensynligt var et udslag af en selvbevidst standsfølelse, der var nøje forbundet med et luthersk fromhedsliv, af en ægte følelse af loyalitet, der udelukkede bestikkelighed og lunkenhed, og af en retfærdighedsfølelse, der dog utvivlsomt kunne slå over i rethaveri; dertil kom en udpræget og pinligt nøjeregnende sans for økonomi, der vel var tæt forbundet med erfaringer i en tilværelse, der var utryg og stillede krav om stridig udholdenhed.

En modsætningsrig personlighed, der vel ikke har været så meget forskellig fra de andre prælater og kanknikerne i Ribe, men som dog har et udtalt særpræg, som vi glimtvis stifter bekendtskab med i de kilder, der belyser hans urolige liv.

Og hvem var nu den mand, der var ærkedegn i Ribe 1581–1602 og ved sit virke på ofte dramatisk måde kom til at gribe ind i kapitlets forhold?

Først lidt om hans herkomst.

Rasmus Heidtmann¹⁾ var født i Haderslev søndag den 2. oktober 1530 som den førstefødte søn af den velhavende borger Ludvig Heidtmann og dennes hustru Katharina.

Fødslen havde tegnet til at blive meget farlig for moderen, og da der var stor fare for hendes liv, bad præsten i kirken ved messe og prædiken den særlige bøn for nødlidende kvinder i fødselsveer, og han kunne love, at dersom Katharina Heidtmann ved Guds hjælp blev forløst med en søn, ville denne da som den førstefødte blive givet tilbage til Gud og opdraget til at gå ind i den gejstlige stand.

Ved dåben fik den nyfødte navnet Asmus eller Rasmus, således som det da i Haderslev var skik og brug med drenge, der blev født om søndagen.

Naturligt nok blev han, da han var gammel nok, sendt i skole i sin fødeby; her lagde den opvakte dreng gode evner for dagen, og på hofpræst dr. Nic. Krages²⁾ foranledning kom han – vel i 13–14 års alderen – til København for at blive videreuddannet ved det nyordnede universitet dér.

Det ser imidlertid ud til, at hans forældre har ment, at han i hvert fald skulle klare en del af studierne selv, og da han havde en god sangstemme, blev han hurtigt, vel allerede siden 1544, ansat som sanger ved Kristian III's kapel, og i denne egenskab modtog han den 5. juli 1554 af rentemesteren fem daler efter kgl. befaling.³⁾

Han har utvivlsonst haft udmærkede anlæg for musik, og af den grund fik han vel den stilling som sangmester ved kantoriet, som han havde i hvert fald siden 1556, hvilket år han den 20. november af kongen fik 30 dl. at studere for.⁴⁾

Rasmus Heidtmann var nemlig ikke blot en dygtig sangmester, han studerede også med flid ved universitetet, hvor han gjorde sig så fordelagtigt bemærket, at han blev personligt bekendt med flere af universitetets professorer.

Det var derfor kun naturligt, at han nød kongens bevågenhed og som stipendiat kom til Wittenberg, oven

i købet med anbefalingsskrivelse til Wittenberg-universitetets lysende stjerne på lærdomsfirmamentet, Philip Melancton, der havde snævre forbindelser med Danmark.⁵⁾

Rasmus Heidtmann blev den 23. maj 1557 immatrikuleret ved universitetet i Wittenberg,⁶⁾ den danske lutheranismes Mekka.

Rasmus Heidtmann har utvivlsomt følt sig utryg ved at studere i det fremmede, og knap var han ankommet til den lutherske højborg, før han greb pennen og skrev et fromt, bekymret brev⁷⁾ til sin kongelige beskytter.

Han tager heri sit udgangspunkt i psalmisten, takker Gud og kongen – mest den sidste, som han da også daglig tager med i sin forbøn; han beder Gud om rigeligt og herligt at gengælde alt det, som kongen har gjort mod den fattige student, som kongen har hjulpet hidtil. Og han takker kongen for at have fået lejlighed til at studere i Wittenberg, og især at han har fået lejlighed til at studere teologi.

Han skriver endvidere, at kongens tyske kansler Andreas v. Barby (1508–59)⁸⁾ og hofpræsten Henrik v. Bruchofen (død 1576)⁹⁾ i kongens navn havde stillet ham i udsigt at få et kirkeligt embede, som kunne være ham til hjælp under studierne, og han håber netop på støtte i den henseende, så han ikke med skamme måtte forlade Wittenberg. Og for at kongen i øvrigt kunne se, at han ikke havde glemt det kgl. kantori, sendte han ham nogle nysudkomne bøger, der kunne være af interesse for kantoret.

Men hvis den unge fattige student har næret forhåbninger om at kunne se fremtiden i møde som indehaver af et præsteembede, blev han skuffet, dog tilstillede kongen ham den 5. november s. å. gennem Nyborgpræsten, den tidl. københavnske slotspræst mag. Oluf

Bjørnsen¹⁰⁾ 20 dl. og 5 dl. for bøger¹¹⁾ – om der her er tale om ovennævnte bøger eller en ny sending, får stå hen.

Man havde i København tillid til Rasmus Heidtmann, og derfor kunne man anvende ham i forbindelse med de forhandlinger, som man førte med den berømte teolog professor Victorin Strigel (1524–69)¹²⁾ i Jena for at få denne til at overtage et professorat i teologi ved Københavns universitet efter professor Jon Mac Alpins død 5. december 1557.¹³⁾

Hvor meget eller hvor lidt Rasmus Heidtmann har deltaget i disse forhandlinger, er det nu umuligt at afgøre; vi ved blot, at kongen den 28. december 1558 bevilgede den unge student 20 dl. til tæring til en rejse til Jena »efter doctor Victorin Strigel, som er kaldet udi doctoris Machabei sted«. ¹⁴⁾

Det er vel rimeligt at formode, at Rasmus Heidtmann på det tidspunkt er rejst til Danmark for at få sin kgl. velynder til at yde forøget hjælp til studierne, og i så fald har rejsen ikke været forgæves; for samme dag tilstod kongen ham 40 dl. om året i de to år, han studerede i Wittenberg, og han fik med det samme de 40 dl. for året 1559,¹⁵⁾ og når man tager i betragtning, at de danske stipendiat-studenter i disse år i almindelighed fik 20–30 dl. i årlig understøttelse,¹⁶⁾ må man se denne ikke helt ringe forhøjelse som en tilkendegivelse af, at man i Danmark var tilfreds med de fremskridt, som han havde gjort i det fremmede.

Og denne velvilje blev ikke formindsket, da Frederik II kom på tronen, tværtimod tilsendte kongen ham den 11. februar 1560 med det wittenbergske bud Ambrosius Scherff 50 dl. til at studere for i Wittenberg, og et beløb af samme størrelse blev til samme formål den 23. december s. å. af den kgl. velynder tilstået den flittige unge mand, der i sensommeren på fornem vis

kunne høste frugterne af sine studier ved opnåelsen af magistergraden ved det vidtberømte universitet.¹⁷⁾

Vi ved ikke ret meget om den senere Ribe-ærkedegns ophold i Wittenberg, men så meget er sikkert, at han i sin første studietid sluttede sig nær til den jævnaldrende berømte universitetslærer Nicolaj Selneccer (1530-92),¹⁸⁾ hvis bordfælle han blev; han er således blevet optaget i hans husstand og har haft ham til præceptor.

Nicolaj Selneccer var en musikalsk begavelse, der ligesom Rasmus Heidtmann tidligt havde vist sine evner som musiker; allerede som 12-årig var han blevet ansat som organist ved borgkapellet i Nürnberg, kom derfra til Wittenberg og udviklede sig senere til at blive en fremragende salmedigter; kendt er fra den danske salmebog hans salme: Det lakker nu ad aften brat (oversat af Grundtvig).

I Wittenberg var han begyndt at studere jura, men gik derfra over til teologien; han blev stærkt påvirket af Philip Melanchton, på hvis foranledning han 1558 fik ansættelse som 3. hofpræst i Dresden, hvor han i øvrigt blev lærer for prins Alexander og leder af hofkirkens drengekor.

Det lader til, at Rasmus Heidtmann i sit omend ret korte samvær med den musikalske begavelse fik lejlighed til at give udtryk for sin sangglæde, idet Nicolaj Selneccer på hans foranledning fik nogle af sine søstersønner optaget i det kurfyrstelige kantori, hvis man da tør tro, hvad mag. Martin Pletz sagde, da han prædikede over ærkedegnens lig i Slesvig domkirke den 22. april 1602.

Selneccers eftermæle har ikke været det bedste, hvad hans karakter angår; han udviklede sig i hvert fald til at blive et utålsomt, herskesygt menneske, der overalt skabte uro gennem sin stridbarhed, og det er nærlig-

gende på dette sidste punkt at sammenligne præceptor og elev med hinanden.

I øvrigt ved vi ikke, hvilke andre universitetslærere Rasmus Heidtmann sluttede sig til under sine studier i Wittenberg, og vi ved ikke, hvilke kammerater han plejede omgang med, selv ikke blandt de landsmænd, der i de år som studenter opholdt sig i Wittenberg; en enkelt gang – 1559 – finder vi »Erasmus Heinsius Holsaticus« optegnet i Balth. Schorers album i Wittenberg,¹⁹⁾ og dette siger os unægtelig ikke meget.

Men efter det foreliggende har vi grund til at mene, at den evnerige student har opført sig eksemplarisk i sine Wittenberg-år og ikke har givet anledning til klager som dem, der var rettet mod hans løsslupne og yderst ungdommelige studiefæller,²⁰⁾ og derfor kan det næppe undre os, at Rasmus Heidtmann den 8. aug. 1560 som nr. 2 blandt »lærde og hæderlige unge mænd« af dekanen, mag. Caspar Cruciger d. y. (1525–94)²¹⁾ blev promoveret til magister i Wittenberg efter at være blevet eksamineret af bl. a. rektor magnificus dr. med. Caspar Peucer (1525–1602),²²⁾ der siden 1554 havde været professor i højere matematik ved universitetet, dekanen selv, der siden 1556 i artistfakultetet havde læst over Ovids *Metamorphoser* og Ciceros *De officiis* (1557 var han blevet professor i digtekunst), yderligere af professor i *doctrinæ spæricæ*, mag. Matthias Blochinger (død 1581)²³⁾ og professor i naturkundskab Erasmus eller Esrom Rudinger (1523–90).²⁴⁾

Og alle disse universitetslærere, der i hvert fald for de to førstes og den sidstes vedkommende var dybt påvirkede af den store Philip Melanchton, har altså i Wittenberg-årene været de lærere, til hvilke Rasmus Heidtmann søgte og modtog påvirkning fra.

Samtidig med Rasmus Heidtmann erhvervede den senere lektor i Viborg Niels Sørensen Juel den samme

grad – som nr. 12; han var 1553 blevet immatrikuleret ved universitetet som »Bacalarius Haffniensis«. ²⁵⁾

I sin ligtale over Rasmus Heidtmann nævnedes præsten, at afdøde var blevet promoveret til mag. på Philip Melanchtons dødsdag den 19. april 1560, men denne oplysning er, som det fremgår af ovenstående, ikke rigtig; derimod kan det nok have sin rigtighed, når præsten oplyste, at mag. Rasmus Heidtmann endnu et par år fortsatte sine studier i Wittenberg; i ligtalen meddeles, at han i alt i fem år opholdt sig i Wittenberg, altså til begyndelsen af tresserne, og vi ser da også, at den danske konge endnu i slutningen af 1560 sendte ham en understøttelse til fortsatte studier i Wittenberg.

Men i slutningen af 1561 finder vi ham i hvert tilfælde i Bordesholm mellem Kiel og Neumünster, hvortil han var kommet på foranledning af hertug Hans d. æ. (1521–80) med den opgave som evangelisk lektor at forberede en omdannelse af klostret her til en skole; hertugen havde erhvervet Bordesholm-klostret ved delingen 1544.

Den 7. november 1561 sendte hertugen mag. Rasmus Heidtmann af sted til klostret med et brev til provsten, der heri kunne læse, at brevviseren hver søndag skulle prædike i klosterkirken og to eller tre dage om ugen skulle undervise de gamle og unge herrer i katekismus og andet fornødent, og at han som modydelse herfor skulle have sit underhold på klostret og dertil 20 dl. ved årets udgang.

Klosterprovsten, møllemester Nicolaus Olde syntes så ganske afgjort ikke om denne ordning, og allerede dagen efter den nysudnævnte lektors ankomst skrev han til hertugen i Haderslev og anførte forskellige grunde for, at mag. Rasmus Heidtmanns ansættelse ved klostret måtte betragtes som ganske ufornudden, bl. a. meddelte han, at man her allerede den foregående

sommer havde ansat en lærd magister, som man ikke sådan kunne jage på porten.

Men provstens henvendelse til hertugen var forgæves; den 18. januar 1562 fik han på det bestemteste at vide, at der skulle skaffes plads til mag. Rasmus Heidtmann på klostret, at han skulle underholdes dér, og at klostret yderligere skulle forudbetale ham de 20 dl., så han kunne få sine bøger og andre ejendele tilsendt fra Wittenberg.

Der var på denne måde kommet et udtalt modsætningsforhold mellem provsten og lektoren, og det kan sikkert ikke undre, når man tager i betragtning, at den ene var møllemester, og den anden kom fra Wittenberg med alt, hvad det berømte lærdomssæde kunne give ham – en højst mærkværdig konstellation, der under de givne forudsætninger næppe kunne undgå at vække strid, så meget mere som Rasmus Heidtmanns forhold til munkene heller ikke var det allerbedste, og lektoren måtte i sit virke her kæmpe med stærk modstand fra mere konservative elementer i klostret.

I maj 1565 blev møllemesteren afskediget som provst, og hertugen havde kort forinden skaffet lektoren et kannikedømme i Slesvig domkapitel,²⁶⁾ støttet af kong Frederik II, der allerede 24. januar 1564 havde anbefalet ham til et ledigt kannonikat dér.²⁷⁾

Det var kun naturligt, at man fra forskellig side søgte at drage nytte af hans dygtighed, og nu, da han var kommet til Slesvig, blev han foruden at være yngste medlem af kapitlet som konrektor knyttet til domskolen i Slesvig, og bemærkelsesværdigt var det unægteligt, at hertug Adolf (1526–86) af Slesvig-Holsten-Gottorp havde planer om at ansætte ham som docent i teologi ved det pædagogium illustre, som han den 17. nov. 1567 grundlagde i Slesvig og højtideligt indviede i domkirkens kor, ganske vist til et kortvarigt liv.

Den egentlige ophavsmand til planen²⁸⁾ om denne overbygning på domskolen i Slesvig eller snarere et lille universitet for grundlæggende studier i teologi, jura og medicin har vel været den berømte og indflydelsesrige teolog Paul v. Eitzen (1521–98), senere biskop i Slesvig.

Han ivrede meget stærkt for sagen, og vel engang i 1563 sendte han en udførlig redegørelse for planerne til de tre landsherrer kong Frederik II og hertugerne Hans d. æ. og Adolf. Udgifterne til dette lærdoms-sæde, der kun kunne blive en pryde for landet, kunne man efter Paul v. Eitzens mening let komme om ved, da man ganske simpelt kunne anvende dompræbenderne og kirkelige midler til aflønning af lærerne.

Han foreslog en hel reform: han fordelte lovlig flot undervisningsfagene til de forhåndenværende kanniker og til enkelte af vikarierne og tilbød selv at tage sin tøm med besværet ved at holde forelæsninger. Paul v. Eitzen mente, at der ikke var mere at gøre for kannikerne i de forretninger, der var knyttet til deres stilling ved kirken, end at en enkelt mand nok kunne påtage sig dem.

Hertug Adolf kunne nok bifalde planen, vel ikke mindst, fordi det påtænkte pædagogium illustre skulle ligge i Slesvig, og han skrev den 4. november 1563 udførligt om den fortræffelige plan til hertug Hans d. æ. i Haderslev og foreslog en fælles henvendelse om sagen til Frederik II.

De to andre landsherrer kunne i og for sig nok tænke sig at gå ind for planen, vel at mærke, hvis det kommende universitet kom til at ligge inden for deres område: Frederik II kunne nok tænke sig Flensborg og hertug Hans d. æ. Haderslev som universitetsby.

Hertug Adolf gik så i gang med på egen hånd at oprette sit pædagogium illustre, men nu stødte han på

modstand fra kannikerne i Slesvig, der med meget blandede følelser så på den rolle, som hertugen og Paul v. Eitzen havde tiltænkt dem som forelæsere ved det nye lærdomssæde, noget, som de langtfra følte sig forpligtede til.

Men hertugen gennemtvang, sandsynligvis stærkt tilskyndet af sin kansler, den almindelig forhadte Adam Tratziger (ca. 1523–84), voldeligt sagen ved ganske simpelt i begyndelsen af juni 1565 at fængsle de tre ældste kanniker i kapitlet; under sådanne betingelser måtte man give køb, og ved påsketid 1566 bestemte hertug Adolf bl. a., at mag. Rasmus Heidtmann fire timer om ugen skulle forelæse over Melanchtons Examen theologicum og endvidere undervise i latinsk grammatik, når det nye pædagogium begyndte til efteråret; men på grund af »en afskyelig og forskrækkelig pestilens«, der i sommeren 1566 udbrød i Slesvig, blev åbningen af det nye universitet udsat et år, hvorfor det kun er naturligt, at vi 1567 stadig finder mag. Rasmus Heidtmann som konrektor ved skolen;²⁹⁾ det må vel formodes, at han i slutningen af året har begyndt sin virksomhed på pædagogium illustre i Slesvig, men det får stå hen, hvorledes Rasmus Heidtmann har løst sin opgave som universitetslærer, sikkert på fortræffelig måde, men atmosfæren omkring det nye universitet har – hertug Adolfs noget bastante fremgangsmåde taget i betragtning – afgjort ikke været den bedste.

Det lader i øvrigt også til, at hertug Hans d. æ. på et givet tidspunkt i disse år havde udset ham til hofpræst i Haderslev, hvis man da tør tro, hvad der står i den tidligere omtalte ligprædiken, der også ved at meddele, at amtmanden på Rendsborg, hertug Hans d. æ.s og de danske kongers råd Kristoffer Ottosen Rantzau (1508–71)³⁰⁾ til Knoop m. m. så mindeligt bad om, at

mag. Rasmus Heidtmann som præceptor for sønnen, den senere hertugelige gottorpske råd Henrik Rantzau til Bülk,³¹⁾ måtte ledsage denne til Wittenberg for at lede hans studier dér.

Men alt dette blev ikke til noget.

Imidlertid var mag. Rasmus Heidtmann nu så vel ved magt, at han kunne tænke sig at stifte familie, og som brud udså han sig da Husum-borgeren Bernt Frötzens datter Ingeborg, med hvem han blev gift den 4. oktober 1568; han kunne til denne forhåbentlig glædelige begivenhed indbyde sin gamle ven Johannes Pistorius (Hans Becker) fra Husum (1528–1605), siden 1558 præst i Tetensbüll;³²⁾ en af brudgommens andre venner, Gregorius Bersmann, fejrede brudfolkene ved brylluppet i Husum i et latinsk digt.³³⁾

Problematikken vedrørende den gejstlige og verdslige administration i hertugdømmerne var efter reformationens gennemførelse og delingen 1544 meget uklar og vanskelig at løse på grund af de tre landsherrers modstående interesser; i den henseende kom især den magtglade og hensynsløse hertug Adolf til at stå som den danske kronens modstander; da således hertug Adolfs yngre broder Frederik 1556 døde som biskop af Slesvig, lod han sig af domkapitlet vælge til sin broders efterfølger som biskop og fik derved rådighed over Slesvig bispedømmes udstrakte gods, og trods såvel Kristian IIIs som Frederik IIIs uvilje mod denne fremgangsmåde fastholdt han besiddelsen af bispegodset lige til sin død i 1586.³⁴⁾

Mag. Rasmus Heidtmann var i Slesvig stift en ivrig forkæmper for Frederik IIIs sag i direkte modstand mod hertug Adolf i dennes bestræbelser for at formindske den danske konges indflydelse i Slesvig.

Dette kom f. eks tydeligt frem, da hertug Adolf i sommeren 1569 gennemtvang, at domkapitlet ikke

alene optog hans søn, den spæde Frederik (f. 4. april 1568, død 15. juni 1587) som domherre (kannik) i kapitlet, men også anerkendte ham som faderens koadjutor i Slesvig bispedømme.

Hertugen havde ganske simpelt tvunget sin vilje igennem ved at fængsle flere af de modvillige domherre, blandt dem mag. Rasmus Heidtmann, og fik den 18. juli 1569 de fleste af domherre til at underskrive en erklæring om, at de på lovlig vis, frit og frivilligt, utvungent og uden nogen som helst simonistisk pravitats (forseelse) havde valgt den spæde Frederik til koadjutor i Slesvig stift.

Men som Rasmus Heidtmann senere forklarede: Men Herren ved, hvor frivilligt det er gået til.

Han følger endvidere til, at domherre, der satte deres navne under erklæringen, måtte forpligte sig til i 20 år at tie om sagen.

Selv havde han af samvittighedsgrunde og andre grunde nægtet at underskrive, og som han gjorde gældende, ikke af letfærdighed, uforstand, halsstarrighed og modvilje.

I seks år opretholdt han vægringen mod at skrive under, og da han i 1575 i en skrivelse til de hertuge-lige råder Hans Didriksen Blome (1538–99)³⁵) og Caspar Hoier (1540–94)³⁶) gjorde rede for årsagerne til denne vægning, opregnede han en række overgreb mod kapitlet fra hertugens side og skrev:

Dette er bl. a. mine motiver til, at jeg indtil nu ikke har turdet underskrive; thi det er et uordentligt og usædvanligt valg, der strider mod min ed, mod kapitlets statutter og ordinans, mod den kongelige og fyrstelige præeminens og højhed og mod den forseglede revers, som var givet kongelig majestæt. –

Men da hertug Hans d. æ. efter seks års tøven bestemte sig for den 8. maj 1575 at anerkende det om-

stridte valg, gav Rasmus Heidtmann efter og skrev under, ikke uden store sjælekvaler, som det synes.

Han mente, at han som den fattige mand, han var, ikke kunne væрге sig alene, og han måtte erkende, at sagerne ville gå deres gang, også uden hans underskrift, og hvad ville han nu få ud af sin vægning andet end sit eget fordærv og sin egen undergang?

Dog har han ude i randen af sin erklæring til de hertugelige råder tilføjet: Duo me mouent, qualificatio iuxta ordinationem et regiæ Ma. consensus: To ting bevæger mig, kvalifikation som følge af ordination og kongelig majestæts samtykke.³⁷⁾

Det kunne altså se ud, som om Frederik II har givet sit samtykke til, at hans trofaste våbendrager i Slesvig gav efter over for hertugen, selv gjorde han det ikke.

Det var imidlertid ikke blot hertug Adolf, der mente at kunne have grund til uvilje mod den nidkære domherre i Slesvig, også lektor Bartholomæus Embs sammesteds³⁸⁾ var mindre godt tilfreds med ham og beskyldte ham under en strid for at handle ud fra ærgerighed og for at skabe uro omkring sig alle steder; Rasmus Heidtmann bad da hertug Hans d. æ. om et skudsmål eller anbefaling, og en sådan fik han den 22. juni 1578.³⁹⁾

Men Frederik II havde kun god grund til at være tilfreds med Rasmus Heidtmanns virke i Slesvig; den kongetro domherre i Slesvig beviste i gerning, trods som det synes personlig overlast, at den danske konge i ham havde en virksom støtte, hvorfor Frederik II da også vidste at yde ham erkendtlighed til gengæld for de tjenester, han havde ydet kronen.

Det var således tilfældet, da kongen den 5. nov. 1573 i Kolding tilstod ham et ekspektancebrev på det første ledige kannikedømme i Ribe, naturligvis tidligere eks-

pektancebreve, der måtte findes på samme embede, uforkrænked.⁴⁰⁾

Men i Ribe kunne den 12 år yngre rektor Peder Jensen Hegelund (1542–1614)⁴¹⁾ også tænke sig at komme i betragtning ved et ekspektancebrev, hvorfor han allerede i marts s. å. var stævnet dels mod Skanderborg, dels mod Århus, hvor kongen opholdt sig – det gjaldt om at holde sig til, hvor nådens lys skinnede, hvis man som gejstlig uddannet ønskede at få fremgang i livet.

Peder Hegelund noterer i sin almanak for det år under den 15. marts, at han i Århus fik »et løfte«, men allerede under den 23. marts s. å. må han trist notere: En anden har efter mig fået et løfte, naturligvis mag. Rasmus Heidtmann. –

For hvilke chancer havde den i øvrigt særdeles dygtige mag. Peder Hegelund, der nidkært siden november 1569 havde ledet katedralskolen i Ribe, mod den kgl. stridsmand fra Slesvig, der havde adskilligt flere fortjenester at tære på; og ikke nok med, at mag. Rasmus Heidtmann den 5. november 1573 fik løfte på et af de 10 kannonikater i Ribe, han fik den 13. i samme måned løfte på et af de fem præbender sammesteds,⁴²⁾ en ganske bemærkelsesværdig begunstigeelse.

Den 7. maj 1581 døde i Ribe den 80-årige mag. Jens Viborg, der siden 1544 havde været ærkedegn ved domkirken sammesteds,⁴³⁾ og samme år indtog mag. Rasmus Heidtmann ganske naturligt i kraft af det ekspektancebrev, som han fem et halvt år tidligere havde modtaget af kgl. nåde, det prælatur, der var blevet ledigt ved Jens Viborgs død;⁴⁴⁾ derimod blev Rasmus Heidtmann aldrig som kannik medlem af kapitlet i Ribe, trods ekspektancebrevet af 5. nov. 1573, som han af en eller anden grund ikke benyttede sig af, men lod det blive i beredskab, således at han i 1591⁴⁵⁾ med regeringsrådets samtykke kunne overlade det til den

tyske kanceliforvandt Ludvig Weiner (død 1605),⁴⁶⁾ vel ikke uden en godtgørelse af en eller anden art.

Yderligere tilstod Frederik II ham den 4. juni 1585 ekspektancebrev på det kannikedømme i Århus, som rentemester Otto Brockenhuus (1529–94) til Vollerslev indehavde; men da rentemesteren døde, gjorde Rasmus Heidtmann heller ikke i dette tilfælde brug af sit ekspektancebrev, og en anden kom til at indehave kannikedømmet i Århus.⁴⁷⁾

Da Frederik II efter hertug Adolfs død 1586 tog Slesvig stift i besiddelse, blev mag. Rasmus Heidtmann også ærkedegn her,⁴⁸⁾ og han må da alt i alt betragtes som ganske godt aflagt; den danske konge havde ikke vist sig karrig i sine gunstbevisninger over for sin trofaste tilhænger i Slesvig.

Samme år som mag. Rasmus Heidtmann fik sit prælatur ved Ribe domkirke, besatte mag. Peder Hegelund, der 1580 havde ombyttet rektorværdigheden med stillingen som teologisk lektor i Ribe og sognepræst i V. Vedsted, som det yngste medlem det 10. kanonikat i domkapitlet her, der i øvrigt talte mænd som bl. a. Oslo-bispen mag. Frans Berg (ca. 1540–91), Ribebispen mag. Hans Laugesen (1530–94), sognepræst ved domkirken, senere biskop i Odense mag. Jacob Madsen Vejle (1538–1606), de kgl. historiografer mag. Hans Svanning (1503–84) og mag. Anders Sørensen Vedel (1542–1616).⁴⁹⁾

Både som lektor og senere som sognepræst og biskop i Ribe og vel ikke mindst i sin egenskab af kannik havde Peder Hegelund et vist samarbejde med ærke- degnen i Ribe og Slesvig, hvad Peder Hegelunds almanakoptegnelser flere steder giver vidnesbyrd om.

Ærke- degnen i Ribe var regnskabsprovst i Hviding, N. Rangstrup, Gram, Lø, Tønder og Højer herreder, og af hver af de 36 kirker, som efter Kinchs opgivelse

fandtes her, betaltes en mark årlig og en nats tæring ansat til en mark lybsk i gæsteri, hvor ærkedegnen ikke overnattede.

Desuden havde han ret til at annektere sognekaldene i Brøns og Emmerlev, forstået således, at kirkerne her på hans vegne blev betjent af kapellaner, og her fik ærkedegnen årligt henholdsvis 24 og 22 ørter korn og 10 skp. byg af et bol i Emmerlev sogn.

Dertil kom, at ærkedegnen havde indfæstningen af kirketiender, kirkejorder m. m. i Lø herred og Møgeltønder birk, dog her undtaget Ballum sogn.

Endelig havde ærkedegnen også indfæstningen af den kirkejord, der lå under St. Katharine kirke i Ribe.⁵⁰⁾

De almindelige embedsforretninger, der påhvilede provsteembedet, blev inden for ærkedegnens provsti udøvet af herredsprovsterne inden for området.

Ifølge Kolding reces 1576 og kurfyrst August af Sachsens voldgiftskendelse af 1578 skulle regnskabsaflæggelserne i de nævnte sønderjyske sogne ikke finde sted over for ærkedegnen alene, men de hertugelige amtsforvaltere skulle være til stede og være medunderskrivere af regnskaberne, en afgørelse, der blot på et enkelt punkt er udtryk for de stridigheder kongen og hertugerne imellem, som det 16. og 17. århundredes historie har så mange vidnesbyrd om.⁵¹⁾

Og der var i forbindelse med fyrstedelingerne mange stridsspørgsmål vedrørende den gejstlige og verdslige administration i hertugdømmet, og ikke mindst gav de kongerigske enklaver i Vestslesvig med deres særlige forhold anledning til stridigheder. Disse enklaver omfattede Manø, Sønderland Rømø, List Vesterland, Før og Amrum samt Møgeltønder med Daler og Ballum sogne, Trøjborg med Lø herred og Ribe by med

omegn. Dertil kom strøgods andetsteds, væsentligst dog i Tørring len.

Disse områder hørte så ganske overvejende under Riberhus len og en stor del deraf under Ribe bispedømme, men grænserne for den gejstlige og verdslige jurisdiktion her faldt langt fra sammen og gav anledning til strid mellem landsherrerne, og det var nogle af disse stridsemner, som man havde søgt at løse ved den omtalte Koldingreces, men en del stod tilbage at løse, og der var således arbejdsopgaver nok for den nysudnævnte energiske ærkedegn i Ribe.⁵²⁾

I Peder Hegelunds almanakker ser vi ham således i travl aktivitet, vi ser f. eks., at Ribe-lektoren under den 29. marts 1582 noterer, at mag. Rasmus Heidtmann holdt regnskab i V. Vedsted kirke, hvor Peder Hegelund i sin egenskab af lektor tillige var sognepræst. Det har øjensynligt drejet sig om regnskabsaflæggelse for året 1581, da ærkedegnen tiltrådte sin stilling i Ribe.

Vi følger ham netop i kalenderne flere gange, når han har været virksom for at varetage sine økonomiske interesser; således finder vi ham f. eks. den 16. okt. 1584 på vej til Ribe for »at høre regnskab« i Sortebrødre kirke; den 24. s. m. måtte Peder Hegelund stille i Roager, vel i et lignende ærinde, og den 12. nov. s. å. »skete« kirkeregnskab for årene 1582 og 83 i V. Vedsted kirke; ved den lejlighed fik ærkedegnen 4 mk. lb., sognepræsten 2 mk. og forstanderen for hospitalet i Ribe 1 mk.

Skønt en del af ærkedegnens provsti lå i den gottorpske hertugs område og man, forholdet mellem Rasmus Heidtmann og hertug Adolf taget i betragtning, kunne have ventet stridigheder mellem ærkedegnen og hertugen her, var det imidlertid ikke hertugen, der kom til at volde mag. Rasmus Heidtmann bryderier i provstiets sydlige herreder, men derimod den kgl. embeds-

mand på Flensborghus Peder Godskesen Rantzau (1535–1602)⁵³) til Trøjborg og Bendix Kristoffersen Rantzau til Møgeltønder.⁵⁴)

Peder Rantzau havde den 17. okt. 1579 mageskiftet Vamdrupgård til kronen mod til gengæld at få Trøjborg med det udstrakte bøndergods, der hørte dertil, ikke mindre end 88 fæstegårde i Lø herred og dertil sammesteds kronens rettighed over 14 selvejergårde, 11 fæstegårde i Højer herred samt 24 gårde og gårdparter, der hørte under Riberhus.

Desuden skulle han have samme højhedsret som kronen med hensyn til herredsting og herredstingsret, altså beføjelse til at udnævne herredsfogden, samt jus patronatus, altså kaldsret, til Visby, Mjolden, Døstrup og Randerup kirker i Lø herred, »dog bispens visitats og Ribe kapitels frihed med regnskab at høre og udi andre måder aldeles uforkrænket«. ⁵⁵) Men ligefuldt var det en kendsgerning, at en enkelt mand på væsentlige punkter havde fået rådighedsret over et helt herred.

Bendix Kristoffersen Rantzau, der siden 1573 havde været kgl. lensmand på Møgeltønder, købte den 5. aug. 1583 lenet af kronen;⁵⁶) under dette len var kirkerne i Møgeltønder og Daler; og netop disse seks kirker – de fire ovenfor omtalte i Lø herred og Møgeltønder og Daler kirker i Møgeltønder birk – lå under ærkedegnens provsti, og Rasmus Heidtmann måtte naturligvis protestere, da de to adelsmænd uden videre tilholdt sig herligheden med indfæstning, sagefald og anden rettighed til de kirker, der tilkom ærkedegnen i Ribe.

Og naturligvis fik han støtte af kapitlet, der klagede til kongen over denne fremfærd fra adelsmændenes side, hvorfor denne den 18. juni 1584 pålagde Henrik Below (1540–1606) til Spøttrup, lensmand på Skive-

hus, tidligere Koldinghus og Skodborg, og lensmanden på Riberhus Albret Friis (1542–1601) til Haraldskær at stævne begge parter i rette for sig og undersøge sagen, hvorefter de skulle sende kongen skriftlig besked.⁵⁷⁾

Og hermed begyndte den langvarige og ofte dramatiske proces, der gav Rasmus Heidtmanns virke i Ribe sin særlige karakter og i høj grad kom til at beslaglægge kapitlets kræfter og tid.

Men Rasmus Heidtmann har, som det synes, i den grad følt sig personligt engageret i denne strid, at det i hvert fald for Peder Hegelund undertiden kunne se ud, som om det drejede sig om et opgør mellem ærke-egnen og Rantzauerne; således må man vel udlægge den notits, som vi allerede på et tidligt tidspunkt i striden – 9. dec. 1585 – kan læse i Peder Hegelunds almanakoptegnelser: Peder og Bendix Rantzaus strid med mag. Erasmus (Heidtmann).

Vel engang i foråret 1586 fornyede kapitlet i Ribe klagen til kongen over, at der blev gjort ærke-egnen her hinder på hans og kapitlets frihed og rettighed over kirkerne i Lø herred og Møgeltønder birk. Man klagede yderligere over, at kapitlet ikke havde fri adgang til hørelse af kirkeregnskaberne her, til bortfæstning af kirkegårde, kirkejorder og kirketiender. Rantzauerne påstod nemlig, at de havde erhvervet kgl. breve på kronens rettighed og herlighed på kirkegårdene i Lø herred og Møgeltønder birk og samtidig til jus patronatus sammesteds.

Som svar herpå udsendte kongen den 16. juni 1586 et åbent brev til kapitlet og gjorde heri gældende, at han ikke havde i sinde at være medvirkende til, at kapitlets rettighed og herlighed blev formindsket i de nævnte områder.

Rantzauerne kunne ikke påberåbe sig kgl. breve til

støtte for deres aktion mod kapitlet, da disse breve skulle forstås således, at Rantzauerne nok skulle nyde den rettighed og herlighed til kirker, kirkegårde, kirkeejendomme og tiender i Lø herred og Møgeltønder birk, som hidtil havde fulgt kronen til Riberhus, Trøjborg og Møgeltønder, men dette medførte ikke, at Ribe kapitel ikke skulle beholde den herlighed her, som det havde, før Trøjborg og Møgeltønder kom fra kronen.⁵⁸⁾

Det lader til, at der har været en endog særdeles god forståelse mellem de to adelsmænd i den foreliggende sag, men det var imidlertid i særlig grad Bendix Kristoffersen Rantzau til Møgeltønder, som såvel kapitlet i almindelighed som ærkedegnen i særdeleshed følte sig besværede af under hele sagens forløb. Den mægtige adelsmands karakter kan vi næppe være i tvivl om, og det var sikkert helt forgæves, at hans unge datter Dorothea på sit dødsleje den 24. april 1592 – sine unge år til trods – »på sømmelig og prydelig vis« formanede sin strenge og hårde fader til gudsfrygt, retfærdighed, billighed og nåde mod sine undergivne. Betegnende nok bad hun ham især om ikke at straffe de af hans undergivne, der kun havde gjort sig skyldige i ringe forseelser, med den spanske kappe, med mindre de var dømt til døden. Alt efter Hostrup-præsten Peder Rigelsens optegnelser.^{58a)}

Denne proces om kapitlets rettigheder, der i så høj grad blev præget af Bendix Rantzaus overmåde hensynsløshed og Rasmus Heidtmanns seje og nidkære udholdenhed, ligger på mange måder klar for dagen.

Vi ser f. eks., at der mandag den 2. maj 1586 på Tønder herredsting blev udgivet et tingsvidne, af hvilket det fremgik, at Bendix Rantzau på tinget for det hele herred havde sagt til mag. Rasmus Heidtmann, at denne som en uærlig, »forgetten« skælm havde løjet

om ham for kongen; endvidere havde Bendix Rantzau til al overflod ladet sit eget brev udgå og læse på herredstinget og åbenbart heri skriftligt gentaget, hvad han mundtligt havde udtalt.

Rasmus Heidtmann var ikke i tvivl om, at Bendix Rantzaus fremfærd nøje hang sammen med, at ærkedegnen så ivrigt havde forsvaret kronens og Ribe kapitels ejendom.

Han gjorde over for kongen gældende, at han, hvis han fortsat skulle forsvare sit forleningsgods, nødvendigvis måttet renses for de fremsatte beskyldninger, da han ellers ikke »kunne vandre til tinge eller andetsteds« i denne sag.

Rasmus Heidtmann kunne i øvrigt oplyse, at Bendix Rantzau til yderligere støtte for sin påstand ved en lejlighed senere havde henholdt sig til nogle vidnesbyrd, ifølge hvilke Poul Hansen i Bredsted i 1579 på Flensborg rådhus havde fremsat ærerørige beskyldninger mod Rasmus Heidtmann. Ærkedegnen afviste disse vidnesbyrd som »ulovlige og unøjagtige« efter dansk ret, da »de var vondet fast 9 år efter, at sådant skulle være sket«, at de omtalte vidnesbyrd havde været vilde og afhængige af modparten, og at Rasmus Heidtmann ikke selv havde hørt Poul Hansens skældsord mod ham, hvad han i øvrigt kunne bevise »med andre godtfolk«. Ærkedegnen bad om kongens beskærmelse, og det beskærmelsesbrev,⁵⁹⁾ som kongen den 6. juni 1586 udstedte til ham, må sikkert ses i forbindelse med den foreliggende sag; det fastsloges udtrykkeligt heri, at hvis nogen havde noget at beskylde ærkedegnen for, da skulle det ske med lov og ret og for hans tilbørlige dommere og ikke på anden måde.⁶⁰⁾

Men dette beskærmelsesbrev kan også tage sigte på en anden sag, som ærkedegnen samtidig havde løbende, hvorom senere; og muligvis omfatter beskærmelses-

brevet samtlige de sager, som Rasmus Heidtmann var indblandet i.

Ærkedegnen havde i øvrigt i sinde gennem vidnesbyrd at rense sig for de ærerørige beskyldninger og bad kongen om at beskikke nogle gode mænd til at høre disse vidnesbyrd.⁶¹⁾

Det var kun naturligt, at kongen på det punkt efterkom ærkedegnens ønske, og han beskikkede da også den 16. juni 1586 Hans Didriksen Blome (1538–99), lensmand på Haderslevhus, Hans Gundesen Lange (1542–1609), lensmand på Lundenæs, og Kaspar Markdanner (1533–1618), lensmand på Koldinghus, til at meddele mag. Rasmus Heidtmann stævning over de vidner, som han ville stævne for dem, og med det første mødes og forhøre vidnerne under ed, foreholde dem at bekende, hvad de vidste, hvorefter lensmændene skulle give vidnesbyrdene beskrevne under deres signeter; samtidig blev det dem pålagt at give Bendix Rantzau varsel om de omtalte vidnesbyrd.⁶²⁾

Men i øvrigt har kongen øjensynligt ønsket at få klarhed over det noget rodede forhold vedrørende gejstlig og verdslig administration i områderne omkring Møgeltønder og Trøjborg; for den 20. juli 1589 lod han udgå et åbent brev til alle, der havde kirkejorder, der lå under Brøns, V. Vedsted, Emmerlev, Daler og Møgeltønder kirker samt de nævnte fire kirker i Lø herred.

Det blev dem heri meddelt, at kongen havde bragt i erfaring, at en del af den jord, der tidligere havde ligget til de nævnte kirker, og hvoraf disse efter gamle regnskabsbøgers og adkomstbrevs vidnesbyrd havde haft stedsmål, landgilde og anden årlig rente, til dels var frataget kirkerne, og kongen havde da af denne og anden årsag befalet lensmanden på Riberhus, Albret Friis, at påse, at kirkejorderne ikke blev frataget kir-

kerne, og de, der måtte have kirkejorder inde, skulle, når de blev tilsagt af lensmanden, fremlægge deres adgang til kirkejorden for ham; hvis de ikke gjorde det, skulle lensmanden inddrage jorden og give den tilbage til kirkerne, på hvis vegne han da kunne bortfæste den.⁶³⁾

Men også ærkedegnen kunne ønske at have nærmere rede på, hvilke rettigheder han havde i disse egne, og lod 1588 opsætte en jordebog og en koleje-bog over kirker i Lø herred, Højer herred og birk samt Møgel-tønder birk, »som af arilds tid har hørt og ligget til Riber stift og ærkedegnens provsti«.

Heri findes en del oplysninger om kirkeinventar, kirkejorder, fæstebønder og afgifter; blandt de sidste de såkaldte vaccæ, eller som de også kaldtes »jernkøer«, en afgift, som de, der havde køer i leje af kirken, skulle udrede.

Jorde- og kolejebogen er, således som den foreligger for os, ikke helt fyldestgørende. Således mangler f. eks. oplysninger om ærkedegnens rettigheder i Visby og Randerup sogne i Lø herred.⁶⁴⁾

Naturligvis findes der i Peder Hegelunds almanaker fra disse år flere notitser om ærkedegnen og hans strid med de to adelsmænd.

Vi finder f. eks., at Rasmus Heidtmann den 8. marts 1588 var i kapitlet i Ribe, og vi tager næppe fejl, hvis vi antager, at stridighederne med Rantzauerne ved den lejlighed er blevet drøftet.

Og i almanakoptegnelserne ser vi også, hvorledes lensmanden på Riberhus, Albret Friis, er virksom i sagen. Peder Hegelund kan således under den 9. jan. 1590 meddele, at Peder Rantzau og Albret Friis mødtes i Skærbæk, og hvad de to adelsmænd har drøftet, kan der ikke være tvivl om; for dagen efter kunne

Peder Hegelund notere: Albret (Friis) var i kapitlet med mag. Rasmus (Heidtmanns) sag.

Yderligere kan vi under den 20. marts s. å. læse: Da var bestemt dag, at herremændene skulle møde med mag. Rasmus Heidtmann.

I slutningen af måneden tog lensmanden til København, hvor han vel bl. a. har redegjort for sit syn på sagen mellem kapitlet – og vel først og fremmest ærke-
degnen – og Rantzauerne.

Samme dag som Albret Friis tog af sted, lod Peder Hegelund og Rasmus Heidtmann sig i fællesskab kopsætte med fire kopper, vel hos en af de mange bartskærere, som da holdt til i Ribe.

Disse to gejstlige, der i de kommende år skulle samarbejde i processerne mod Rantzauerne, havde deres forskellighed i temperament til trods visse lighedspunkter: de var begge begavede mænd, der med hæder havde studeret i Wittenberg, og det har vel næppe kunnet undgås, at Wittenberg-årene har givet anledning til tankeudvekslinger de to imellem; begge var de fromme mænd i det 16. århundredes betydning af ordet, gudfrygtige med dyb forankring i et luthersk kristendomssyn, for Peder Hegelunds vedkommende i hvert fald af philippistisk observans.

De var i deres adfærd retskafne og, som det synes, beskedne mænd, der trods deres personlige fordringsløshed dog var i besiddelse af en udpræget økonomisk sans, der måske dog snarere må betegnes som en vis bjærgsomhed; denne verdens goder lod dem ikke upåvirkede, hvad der kun måtte være naturligt i en utryk verden, hvor mænd som de var afhængige af fyrste- og stormandsgunst, og begge var de som gode lutherske præstemænd havnet i den hellige ægtestand, som Peder Hegelund med sine tre ægteskaber og sine mange ægteskabsforhandlinger i høj grad var hengiven; Ras-

mus Heidtmann holdt sig til sin ene hustru. Begge var de flittige og arbejdsomme mænd, der med dygtighed forvaltede deres embedsgerning.

Begge havde de en musisk åre: Rasmus Heidtmann havde i hvert fald i de unge år megen sans for musik og sang, Peder Hegelund var en pennens mand, ikke en gudbenådet digter ganske vist, men dog en habil dramatiker.

De kommende år for de to gejstlige kom så ganske afgjort til at stå i stridens tegn; for kapitlet i Ribe havde foruden den løbende sag mod Rantzauerne i tilknytning hertil en sag om et mageskifte, som Frederik II havde lovet Peder Rantzau, vedrørende nogle af Ribe hospitals gårde, og som bønderne i Højbjerg i Mjolden sogn ikke kunne være tilfreds med, lige så lidt i øvrigt som kapitlet i Ribe.⁶⁵⁾

Denne sag blev behandlet på herredagen i Kolding, indkaldt til den 26. juli 1590;⁶⁶⁾ under den 24. juli s. å. skriver Peder Hegelund i sin almanak: På fredagen (24. juli) drog jeg af til Kolding på grund af det mageskifte med Peder Rantzau.

Og under den 29. juli skriver han: Stod vi i rette for prinsen og Danmarks råd.

Men på samme herredag blev ærkedegnens sag mod Bendix Rantzau angående de ærerørige ord, som var faldet på Tønder herredsting m. m., taget op til behandling, og den 5. august blev der på Koldinghus i prinsens nærværelse afsagt dom i denne sag, der jo kun var en detalje i den store sag mellem ærkedegnen og Ribe kapitel på den ene side og Rantzauerne på den anden:

Rasmus Heidtmann fremkom med sin anklage mod Bendix Rantzau på baggrund af tingsvidnet fra Tønder herredsting 1586 m. m., og han henstillede til retten at blive renset for Bendix Rantzaus beskyldninger.

Bendix Rantzau gjorde for retten gældende, at det, som han havde beskyldt mag. Rasmus Heidtmann for efter tingsvidnes lydelse, ville han godtgøre, når hovedsagen kom til forhør, »og dertil må forordnes dommere«; Bendix Rantzau benægtede, at han nærede uvilje mod ærkedegnen, selv om denne forsvarede kronens og Ribe kapitels ejendom, ja, hvis han med urette havde taget en daler fra Ribe kapitel, ville han til gengæld på stedet erlægge 1000.

Dommen kom til at lyde, at Bendix Rantzaus beskyldninger ikke skulle komme Rasmus Heidtmann »til nogen ulempe udi nogen måde«, indtil hovedsagen kom for retten, og han i så tilfælde lovligt kunne overbevises derom.⁶⁷⁾

I øvrigt følte ærkedegnen sig ikke længer sikker for de mægtige adelsmænd, som han så ihærdigt bekæmpede, og han udvirkede, at der i Kolding den 15. aug. 1590 atter blev udstedt et kgl. beskærmelsesbrev til ham; ærkedegnen var bange for, at hans modparter skulle forhindre ham i at forfølge trætten til rettens og lovens ende.

Men det blev nu slået fast, at de, der havde tiltale mod ham, skulle gøre det med lov og ret for hans tilbørlige dommere og ikke på anden måde.⁶⁸⁾

I forlængelse af dommen den 5. august udgik der 25. august s. å. missive til Kristen Nielsen Lange (død 1604) til Bramming, kantor i Ribe, og Lauge Klausen Huitfeldt til Krumstrup om at søge den strid, der var opstået mellem lensmanden på Riberhus og Ribe kapitel på den ene side og Bendix Rantzau på den anden angående nogle kirkejorder og kirkeenge – nemlig Møgeltønder og Daler kirker vedrørende – bragt til ende uden vidtløftighed.

De to adelsmænd skulle begive sig til Bendix Rantzau og i overensstemmelse med den fortegnelse, som

Albret Friis og kapitlet ville tilstille dem, spørge ham, om han ville være med til at udtage kgl. befaling til gode mænd om endelig at pådømme sagen. Hans erklæring skulle de enten tage beskrevet af ham selv eller give den beskrevet under deres signeter.⁶⁹⁾

Det voldte øjensynligt ingen vanskelighed at blive enig med herren til Møgeltønder om udtagelsen af de kgl. kommissærer, men Bendix Rantzau var ikke tilfreds med den stævning, som Albret Friis havde tilstillet ham, han savnede specificering vedrørende visse kirkejorders bortfæstning og andre »anliggende« sager og rettighed til Møgeltønder og Daler kirker.

Da det var ham besværligt ex tempore at give gensvar på alle de artikler, der kunne foreholdes ham, havde han begæret kgl. forskrift til Albret Friis om, at de punkter, hvori denne havde tiltale til ham, måtte blive meddelt ham artikelvis.

Og i overensstemmelse med Bendix Rantzaus ønske fik lensmanden på Riberhus befaling til at meddele ham stævningen artikelvis.⁷⁰⁾

Det er ganske klart, at Bendix Rantzau ønskede at forhale og besværliggøre sagen, og at regeringsrådet ikke ønskede at vanskeliggøre sagen ved en for afvisende holdning. I øvrigt kan det oplyses, at den ene af de to kgl. kommissærer Lauge Klausen Huitfeldt døde under sagens behandling, allerede den 3. nov. 1590.⁷¹⁾

Under den 21. april 1591 noterer Peder Hegelund, at sagen mellem Rasmus Heidtmann og Bendix Rantzau skulle forhandles af Mourids Hansen Stygge (død 1604) til Holbækgård, landsdommer i Nørre Jylland og lensmand på Gudum kloster, Hans Kristoffersen Lindenov (død 1610) til Drenderup, landsdommer i Nørre Jylland, Hans Gundesen Lange (1542–1609) til Brejninggård, lensmand på Lundenæs, og Erik Eriksen

Lange d. y. (død 1613) til Engelsholm, lensmand på Bygholm.

De fire kgl. kommissærer havde til opgave i selve Møgeltønder birk at holde forhør vedrørende Bendix Rantzaus forhold i den foreliggende sag. Det var ikke videre betryggende, at den brutale adelsmand havde sin egen birkedommer, og at hans egne fæstebønder, fogder og kirkeværger optrådte som vidner i sagen.

Og det kan sikkert ikke undre, at kommissæerne som resultat af undersøgelserne s. å. kunne fastslå, at herren til Møgeltønder igennem årene på uretmæssig vis havde sat sig i besiddelse af ikke mindre end 52 demat kirkejord og var faret frem med vold mod tidligere fæstere heraf.⁷²⁾

Denne redegørelse kom bl. a. til at danne grundlag for den dom, der den 12. april 1593 blev fældet i Horsens i denne langtrukne sag.

Men når den trak i langdrag, skyldtes det ikke alene Bendix Rantzaus åbenbare forhalingsteknik; det lod også til at være besværligt for Albret Friis at efterkomme Bendix Rantzaus ønske om en specificeret stævning; for den 10. april 1593 udgik der atter missive til lensmanden på Riberhus om straks at sørge for at give Bendix Rantzau den tiltale, som Ribe kapitel havde rettet mod ham, beskrevet og det »artikelvis og specialiter«, så Bendix Rantzau kunne vide at rette sig derefter og tilbørligt resolve derpå.⁷³⁾

Men lensmanden har naturligvis umuligt kunnet efterkomme denne befaling så betids, at den kunne finde anvendelse i den foreliggende retssag i Horsens, der da også kom til at omfatte mere begrænsede forhold i den store sag.

Bendix Rantzau blev i Horsens kendt uberettiget til at befatte sig med de seks af Møgeltønder kirkes jorder, som han sad inde med, hvorfor han ved en kon-

trakt med Rasmus Heidtmann – indgået senere i København den 13. juni s. å. – forpligtede sig til ikke at befatte sig med de nævnte jorder, og endvidere skulle de to parter i sagen være forligte om »hvis hastmodighedsord dennem imellem kan være falden«.74)

Den godsgridske og hensynsløse herremand havde hidtil ikke gjort tilværelsen let for den nidkære ærkedegn i Ribe.

Han havde således påført Rasmus Heidtmann adskillige trætter, havde – som ærkedegnen udtrykte det – »pladset og stævnet hannem til Møgeltønder birkeeting, som ikke er hans værneting«, og ladet sin birke-dommer afsige syv forskellige domme over ham angående »kirkejorder, huse og andet, dennem imellem havde været, førend kontrakten udgik«.75)

Og det var aldeles ikke Bendix Rantzaus mening for fremtiden at gøre livet lettere for ærkedegnen; herren til Møgeltønder havde ganske simpelt ikke i sinde at overholde det indgæede forlig.

Det har således næppe været i fredelig hensigt, at Bendix Rantzau den 20. juli 1593 mødte op i kapitlet med mag. Rasmus Heidtmanns »ny forbydelse«, som Peder Hegelund noterer i sine almanakoptegnelser.

Tidligere i almanakken for 1593 – under den 8. maj – læses: Mag. Laurids Gødesen (sognepræst ved St. Katharine kirke i Ribe 1580–97, siden 1587 kannik ved Ribe domkirke) og jeg drog til Tønder. – Og under den følgende dato læses: På onsdag (9. maj) på Møgeltønder birketing med Bendix Rantzau.

Striden var fortsat gående!

Rasmus Heidtmann så sig nødsaget til at stævne dommeren i Møgeltønder birk for Viborg landsting på grund af de urigtige domme, der var udgået fra birkeetinget, og han opnåede i Viborg i første halvdel af 1595

ikke mindre end otte domsafsigelser, der alle gik birke-dommeren imod.⁷⁶⁾

Yderligere foranledigede ærkedegnen i begyndelsen af samme år, at der udgik kgl. skrivelse til lensmanden på Riberhus Valdemar Vernersen Parsberg (1557–1607) til Jernet, der havde lenet inde 1594–97, og kapitlet i Ribe, at de for sig skulle indstævne kirkeværgerne ved Møgeltønder og Daler kirker, sognemændene og så mange, som havde kirkejord i brug, og som var kirker-nes skyldnere, og lade dem aflægge regnskab på kirker-nes vegne. De pågældende blev i første omgang stævnet til at møde i Ribe palme-mandag – den 14. april. – Men den pågældende dag mødte Bendix Rantzau op i Ribe og indlagde en skriftlig beretning, i hvilken han kom med forskellige undskyldninger for, at hans bønder ikke kunne møde frem i rette tid.

Lensmanden og kapitlet indstævnedes da kirkeværgerne, sognemændene og kirkernes skyldnere til at møde i Ribe den 25. juni.

Men atter udeblev bønderne; dog havde Bendix Rantzau fremsendt to mænd, der havde fuldmagt til at undskylde deres og deres herres fravær; på herre-mandens foranledning var de alle blevet stævnet til Viborg landsting at møde den 21. juni.

De af bønderne, som ikke personlig »forrejste« til landstinget, »havde med diger, damme, ziler, sluser, såvel som tørv, ager og andet at bestille, husene var fast ledige og skøt ingen pendinge at bekomme, så kirkerne kunne få betaling«.

Bendix Rantzau skulle »for sin person være til Kiel den 27. juni, som hans ære, gods og pendinge var anrørendes«.⁷⁷⁾

Allerede efter den første fiasko i Ribe palme-mandag har Rasmus Heidtmann øjensynligt klaget til formyn-derregeringen, der så i et missive af 24. maj 1595 på-

lagde lensmanden over Riberhus len at lade en stævning, som ærkedegnen havde erhvervet over Bendix Rantzau, med det første oplæse for denne, så at begge parter i København på den førstkommende herredag, der var bestemt til at tage sin begyndelse den 13. juli s. å., kunne »gøre regeringsrådet videre undervisning«; de skulle medtage sådanne breve og beviser, som de kunne have med hinanden, og siden lide, hvad lov og ret foreskrev.⁷⁸⁾

På herredagen anklagede Rasmus Heidtmann sin modpart for på uredelig vis at have forhalet sagen ved at have undladt sammen med sine bønder at møde frem i Ribe med de fornødne regnskaber, som »med surfittighed« var blevet »opholdt« i 11 år.

Dommen, der blev afsagt den 19. juli 1595, kom til at lyde, at retten på Bendix Rantzaus begæring eftergav ham hans forseelse under forudsætning af, at kirkeværgerne til Møgeltønder og Daler kirker herefter uhindret af ham gjorde regnskab for ærkedegnen i kapitlet i Ribe.⁷⁹⁾

Og hvad angik sagen om de seks af Møgeltønder kirkes jorder, mødte Bendix Rantzau ganske vist frem med forskellige indsigelser, men af et tingsvidne af Møgeltønder birketing af 4. juni 1595 fremgik det til fulde, at Bendix Rantzau stadig var i besiddelse af de seks kirkejorder; Bendix Rantzau har øjensynligt selv været i tvivl om holdbarheden i det, han fremførte i den foreliggende sag; for han lod efter sagens optagelse gode mænd opsøge kongen – eller rettere prinsen – for på deres henstilling at få eftergivelse for sine forseelser.

Og dommen kom da også til at lyde på, at retten eftergav ham disse forseelser under forudsætning af, at han rettede sig efter dommen og ikke befattede sig med Møgeltønder kirkes jorder.⁸⁰⁾

På samme herredag havde Bendix Rantzau på sin side stævnet ærkedegnen for ikke at have overholdt den indgåede kontrakt, men da Bendix Rantzau så, hvorledes sagerne kom til at udvikle sig, gjorde han ikke brug af stævningen, men forlod uden videre herredagen, hvorfor Rasmus Heidtmann mente at være kvit for samme stævning og fik den 26. juli medhold heri af retten.⁸¹⁾

På herredagen i København 1596 gentog det samme sig: Bendix Rantzau havde stævnet Rasmus Heidtmann, men udeblev, hvorfor rettertinget den 21. juli dømte, at mag. Rasmus Heidtmann burde for samme stævninger være kvit og angerløs, og de burde ikke komme ham og kirkerne til hinder eller skade.⁸²⁾

De, som det synes, noget lemfældige domme fra 1595 over Bendix Rantzau virkede naturligvis ikke særlig afskrækkende på den hensynsløse adelsmand, der så nogenlunde uantastet havde drevet sit spil i så mange år.

Men fra ansvarligt hold indså man dog, at denne sag måtte have en ende, og den 31. juli 1598 udsendtes et kgl. missive til Jørgen Iversen Friis (død 1616) til Krastrup og Halkær og Kaspar Markdanner, lensmand på Koldinghus, om den 2. oktober s. å. at begive sig til Møgeltønder kirke og derefter til Daler kirke, da der i adskillige år som følge af trætten mellem Bendix Rantzau og Rasmus Heidtmann ikke havde været holdt kirkeregnskab i de nævnte kirker.

Herved var Bendix Rantzau og »andre af sognemændene« blevet kirkerne meget skyldige både med hensyn til tiendekorn og afgiften af de kirkejorder, som de havde benyttet.

Jørgen Friis og Kaspar Markdanner skulle indstævne Bendix Rantzau og bønderne i den hensigt at sørge for, at kirkernes regnskab tilbørligt blev forhørt,

således at ærkedegnen og kirkerne ikke for fremtiden skulle komme til kort på deres rettighed, og hvis de fandt, at herremanden »ville være kirkerne og provsten (dvs. ærkedegnen) for nær og ville krænke dem på deres rettighed, skulle de råde og formane ham til at betænke sig deri og uhindret lade kirkerne og ærkedegnen få den rettighed, der tilkom dem.⁸³⁾

Den 1. august s. å. udgik der en lignende skrivelse til Albret Friis, siden 1597 atter lensmand på Ribershus, om sammen med Jørgen Friis og Kaspar Markdanner at deltage i høringen af Møgeltønder og Daler kirkers regnskaber.⁸⁴⁾

Under den 17. november s. å. noterer Peder Hegelund, siden 1595 biskop i Ribe: Albret Friis og Jørgen Friis drog af til Møgeltønder og Daler kirker at høre det kirkeregnskab imellem mag. Rasmus (Heidtmann) og Bendix Rantzau.

Men Bendix Rantzau var stadigvæk misfornøjet med sagernes forløb og stævnedes den 23. september 1599 kapitlet for herredagen i København, som tog sin begyndelse den 8. oktober.⁸⁵⁾

Og han havde nok at besvære sig over; han anklagede Rasmus Heidtmann, Peder Hegelund og det menige kapitel i Ribe på »ære, navn og rygte«; ærkedegnen beskyldte han for at have skrevet tre tingsvidner med sin egen hånd, og da disse vidnesbyrd således var falske, burde ærkedegnen straffes for falskneri; biskoppen og det menige kapitel i Ribe beskyldte han for at have frataget ham breve, der tilkom ham, og gjort dem mistænkte, »som de skulle være slige, som ikke ærligen og oprigtigen ville handle med godtfolks breve«. Bendix Rantzau forlangte, at disse breve, uraderet, umatrikuleret og uforfalskede med kønsed skulle »leveres fra dem«.⁸⁶⁾

Den 2. oktober begav Peder Hegelund og Rasmus

Heidtmann sig på vej til København og ankom til byen samme dag, som herredagen begyndte.

Men fra den 8. til den 16. oktober lagde Bendix Rantzau sig syg og holdt sig stille inde, som Peder Hegelund noterer i sine almanakoptegnelser.

Mandag den 15. fik de to gejstlige lejlighed til at fremføre deres synspunkter for kansler Kristen Henriksen Friis (1556–1616) til Borreby.

Den 16. »bød de sig udi rette« og den 17. stod de i rette sammen med Bendix Rantzau.

Peder Hegelund noterer, at kongen overværede retshandlingen og nådigt hørte på, hvad repræsentanterne for kapitlet havde at fremføre.

Kongens holdning har utvivlsomt gjort Bendix Rantzau betænkelig, og som tidligere sendte han standsfæller til kongen, for at de kunne gå i forbøn for ham – »ængstelig og bedrøvet«, som Peder Hegelund skriver.

Og den 19. oktober tilbød kongen, førend han drog af sted til Frederiksborg, at han, hvis nogle af anklagerne var til stede, ville være dommer i sagen; kongen ønskede så afgjort, at Bendix Rantzau virkeligt handlede i overensstemmelse med sin stævning og ikke blot – som ved tidligere herredage – undlod at møde for retten.

Kongen erklærede, at han nok kunne gå med til, at der blev forlig i sagen.

Og således blev det.

Den 22. oktober blev der på kongens og andres opfordring indgået forlig mellem de stridende parter; Bendix Rantzau erkendte, at han ikke havde haft skellig grund til at angribe sin modpart på ære, gode navn og rygte, og han forpligtede sig til at opfylde den kontrakt, der var indgået i 1593.

Da han på ulovlig vis i 18 år havde forhindret ærke-
degne i at høre regnskab i kirkerne i Møgeltonder og

Daler, forpligtede han sig til at betale 1500 dl. til de to kirker, fordelt således, at Møgeltønder kirke fik 1000 dl. og kirken i Daler 500.

Desuden forpligtede han sig til at udbetale mag. Rasmus Heidtmann 600 dl. for kost og tæring for de sidste seks år som erstatning for de udgifter, som ærkedegnen havde haft som følge af stridighederne med ham, siden kontrakten blev indgået i København 1593. Yderligere skulle Bendix Rantzau udbetale Peder Hegelund og kapitlet 200 dl. til kost og tæring.

Det blev bestemt, at Bendix Rantzau straks skulle antvorde fra sig alle kirkejorder med diger og damme såvel som kirkernes huse og andet, som han havde tilholdt sig.⁸⁷⁾

Den 24. oktober fik de to gejstlige deres afsked på kancelliet; det modtog her det omtalte forligelsesmålsbrev og et gælds-brev på i alt 2.300 dl – udstedt af Bendix Rantzau – et efter datidens forhold betydeligt beløb.

Den 5. november var Peder Hegelund tilbage i Ribe igen, og som det så ofte skete, når han havde været borte fra sin fødeby i længere tid, skrev han i almanakken: Gud ske lov. Han havde måske en særlig grund til det denne gang.

Under den 9. november noterer han: På kapitlet lod vi læse Bendix Rantzaus forligelsesbrev. Man har sikkert betragtet dette udfald af striden som en stor triumf for kapitlet.

Bendix Rantzau fandt det imidlertid formålstjenligt at opgive sin stilling som jorddrot i Møgeltønder, og den 31. oktober s. å. tilskødede han kronen Møgeltønderhus med tilliggende gods, som han 1583 havde erhvervet af kronen.⁸⁸⁾

Købesummen beløb sig til i alt 70.000 dl., der af kronen skulle udredes i tre terminer med 6 pct. rente.

Dog fik Bendix Rantzau lov til at beholde Møgeltønderhus og gods med den visse rente deraf til 1. maj 1600, hvorefter kronen skulle betale første termin af salgssummen på Kieler omslag Helligtrekongers dag 1601.⁸⁹⁾

1. maj 1600 blev Møgeltønderhus med tilhørende gods atter lagt under Riberhus len.⁹⁰⁾

Men ingen i Ribe har vel trygt regnet med, at stridighederne med Bendix Rantzau var løst med den kontrakt, der var indgået på herredagen i København 1599; dertil kendte man sandsynligvis hans og ærkedegnens stridbarhed for godt.

De har øjensynligt nøje overvåget hinanden.

Kirkeregnskaberne for kirkerne i Møgeltønder og Daler blev sædvanligvis aflagt i begyndelsen af oktober måned.

Men i 1600 nægtede ærkedegnen at forhøre de nævnte kirkeregnskaber, hvorfor Bendix Rantzau omgående klagede til kongen.

Ifølge kontrakten af 1599 skulle herremanden til gengæld for de 1500 dl., som han skulle betale til de to kirker i Møgeltønder birk, have ret til at oppebære hvad der resterede af kirkernes rente og indkomst indtil 1. maj 1599, altså beholde kirkernes tilgodehavende indtil nævnte dato.

Og det var på dette punkt, der nu var strid om.

Bendix Rantzau klagede til kongen over, at han ikke kunne erholde, hvad han kontraktligt havde krav på, og bad derfor kongen om, at der måtte blive tilforordnet nogle gode mænd, der sammen med ærkedegnen kunne forhøre kirkeregnskaberne.

Den 14. oktober 1600 befalede kongen derfor Albret Friis og Kaspar Markdanner om ved første lejlighed at begive sig til Møgeltønder og Daler og kalde Rasmus Heidtmann, kirkeværgerne og Bendix Rantzau for sig,

forhøre kirkeregnskaberne sammen med ærkedegnen og undersøge, hvor meget kirkeværgerne skyldte kirkerne, og hvor meget der efter kontrakten tilkom Bendix Rantzau, og de skulle sørge for, at han fik sit tilgodehavende udbetalt af kirkeværgerne.⁹¹⁾

Og hermed var denne del af den langvarige strid ude af verden, og samtidig med tilskødningen af Møgeltønder len til kronen blev også spørgsmålet vedrørende de seks jorder under Møgeltønder kirke endelig løst. Afgørelsen i Horsens den 12. april 1593 havde Bendix Rantzau naturligvis med den indstilling, der var ham egen, ikke taget hensyn til; endnu de første år efter 1600 stod de omstridte kirkejorder opført i Møgeltønder lens jordebøger, dog tog kronen hverken landgilde eller indfæstning deraf.⁹²⁾

*

Striden med Bendix Rantzau var således, som det synes, ført til en for kapitlet tilfredsstillende løsning, men samtidig med, at denne strid var løbende, var der også en klar uoverensstemmelse mellem ærkedegnen og kapitlet på den ene side og på den anden småkongen i Lø herred, herren til Trøjborg, Peder Godskesen Rantzau, der havde tilegnet sig afgifterne af Visby, Døstrup, Mjolden og Randerup kirker og således var gået ærkedegnens og kapitlets rettigheder for nær.

Med stor bekostning havde den mægtige adelsmand gjort sin sognekirke, som han kaldte »Trøjborg kirke i Visby« til et værdigt sidestykke til det prægtige Trøjborg, som han lod opføre, og det var hans agt, at denne kirke og de tre andre kirker i Lø herred skulle være fast i hans hånd.⁹³⁾

Det var mod denne mægtige og hensynsløse adelsmand, at ærkedegnen i Ribe skulle føre sin kamp, og

det blev en sej kamp, da Peder Rantzau ganske så bort fra den fortolkning af skødet, som Frederik II tilkendegav med sit brev af 16. juni 1586 (jfr. s. 566); også de breve, der vedrørende denne sag efter kongens død blev tilstillet herren på Trøjborg, sad denne overhørig; men omsider mistede formynderregeringen tålmodigheden med den genstridige adelsmand, og i et brev af 6. juni 1596 blev det klart og tydeligt tilkendegivet Peder Rantzau, at han skulle rette sig efter Frederik II's befaling og straks afstå fra de kirkegårde, jorder og enge med indfæstning m. m., som han havde sat sig i besiddelse af, og som retmæssigt tilkom ærkedegnen i Ribe og fra gammel tid havde fulgt kapitlet i Ribe. Hvis han for fremtiden forhindrede ærkedegnen i at udøve sine rettigheder i de fire kirker og gav sig af med at høre kirkeregnskaber og bortfæste gårde, jorder og tiender, der tilhørte kirkerne, ville kronen se sig nødsaget til ved andre midler »med retten og lovsens tale« på herredsting, landsting og andetsteds at forsvare kronens og kapitlets rettighed, og kronen ville nu ikke længere tåle, at der på den mindste måde blev handlet mod den afdøde konges brev.

Hvis Peder Rantzau havde noget at indvende mod dette, kunne han ved bud henvende sig til formynderregeringen, så denne kunne rette sig derefter og forordne, hvad billigt og ret kunne være.⁹⁴⁾

Men også denne advarsel sad Peter Rantzau overhørig; man gav ham god tid til at besinde sig; for først den 5. januar 1597 gjorde den nyvalgte konge Christian IV alvor af truslerne og sendte et missive til lensmanden på Riberhus, Valdemar Parsberg, med befaling om med det første at stævne herren til Trøjborg, til tale og forfølge ham på det yderste for kapitlets herlighed og rettighed.

Det blev pålagt Valdemar Parsberg med flid at tage sig af sagen og sørge for, at den kom for herredsting og landsting og tage dommen beskrevet, da han selv ville komme til at stå til rette, hvis det viste sig, at han i den henseende var forsømmelig i sin embedsgerning.⁹⁵⁾

Og det samme blev gentaget for Albret Friis, der den 1. maj s. å. efterfulgte Valdemar Parsberg og atter som lensmand holdt sit indtog på Riberhus.⁹⁶⁾

Albret Friis stævnedes da Peder Rantzau for Lø herredsting, men da herredsfogden her, Tyge Pedersen i Randerup, på forhånd måtte stå på Peder Rantzaus parti, eftersom han var indsat af den mægtige adelsmand på Trøjborg, var det kun venteligt, at den behandling, herredsfogden gav sagen, ikke kunne være tilfredsstillende for lensmanden på Riberhus, og det kan tilføjes kapitlet i Ribe; herredsfogden ville nemlig gardere sig ved ikke at fælde endelig dom i sagen og blandede i øvrigt forhold ind i sagsbehandlingen, som ikke var indeholdt i stævningen, hvad Albret Friis betragtede som et udslag af, at »Peder Rantzau selv havde herredsretten og frihed, at han således en tid efter anden opholdes, og retten misbruges«. ⁹⁷⁾

Albret Friis klagede til kongen, der så den 22. juni 1597 befalede landsdommerne i Nørrejylland Mourids Hansen Stygge til Holbækgård og Mogens Pallesen Juel (1548–1605) til Pallesbjerg at tage dom over herredsfogden i Lø herred og uden forhaling give dommen beskrevet.⁹⁸⁾

Peder Hegelund noterer i sin almanak for 1597 ud for den 8. oktober: Landsting. Skulle dømmes imellem Albret Friis og Peder Rantzau – hvad der ligesom notitsen ud for den 7. januar 1598: Albret Friis til Lø herredsting – kun kan hentyde til den foreliggende sag. Det samme er tilfældet med notitsen under den 19.

februar s. å.: Den sag til Lø herredsting med Peder Rantzau.

De nørrejske landsdommere, der forgæves havde forlangt, at herredsfogden i Lø herred skulle afsige en endelig dom i overensstemmelse med stævningen, afsagde den 8. april 1598 følgende dom: at da fogden havde frafaldet og ikke kendt og dømt det, som var stævnet og sat for ham i rette af Albret Friis, »da vide vi ham derudi ikke ret at have gjort eller denne hans dom at kunne følge«; herredsfogdens dom skulle være magtesløs, og da han således havde forhalet sagen og ikke afsagt endelig dom, var han forpligtet til at stå Albret Friis til rette »for hvis skellig kost og tæring, han for denne hans dom lidt og gjort har«.

Ved samme lejlighed fik Albret Friis en endelig landstingsdom for, at Peder Rantzau havde handlet imod kapitlets privilegier og kgl. åbne breve og med urette havde tilholdt sig, hvad der tilkom kapitlet og ærkedegnen i Ribe, hvorfor han burde stå dem til rette.⁹⁹⁾

Og under den 15. april 1598 kunne Peder Hegelund i sine almanakoptegnelser notere: Albret Friis og mag. Rasmus kom hjem fra Viborg landsting med dom mod Peder Rantzau, Tyge Pedersen etc.

Nu stævnedes Peder Rantzau de to landsdommere for kongens retterting for den dom, som de havde afsagt »angående Riber kapitels og mester Erasmi Heydemandts friheder på de fire kirker i Lø herred«, men rettertinget kunne den 21. juni s. å. kun stadfæste landstingsdommen, således at rettighederne ved de fire kirker »angerløs« skulle følge kapitlet.¹⁰⁰⁾

Men sagens udfald var egentlig på forhånd givet, og det var kun naturligt, at kongen allerede den 3. april krævede, at Albret Friis æskede Peder Rantzau for, hvad denne ulovligt havde oppebåret af kirkernes ind-

komst fra den første tid, da han befattede sig dermed, og indtil nu, da han skulle lægge den fra sig, således at de kunne få erstatning for den skade, som de havde lidt; og på samme måde skulle Peder Rantzau stå kapitlet og ærkedegnen til rette for det, som de med billighed kunne forlange som erstatning for den skade, de havde lidt ved adelsmandens fremfærd.

Den 17. april s. å. noterer Peder Hegelund: Mag. Rasmus Heidtmanns register af kapitlet, om hvis der skal æskes af Peder Rantzau.

Men da det beløb, der således ville tilkomme kapitlet, ville blive stort, satte kongen sig for at forlige parterne, så en proces kunne undgås, og det blev da den 6. juli 1598 på herredagen i København bestemt, at Peder Rantzau til kirkerne i Lø herred på Kieler omslag 1599 skulle betale 3.300 dl.

Disse penge skulle overdrages lensmanden på Riberhus, og denne skulle efter nærmere regler uddele dem til de pågældende kirker.

Peder Rantzau skulle opgive at få godtgørelse for de forbedringer, som han havde foretaget på kirkebygningerne, og måtte for fremtiden ikke befatte sig med kirkerens tiendejord »med undtagelse af den kirkegård i Visby«.

Til gengæld skulle Peder Rantzau være fri for al tiltale, som kapitlet i Ribe skulle have til ham.¹⁰¹⁾

Dagen efter forligets indgåelse – altså den 7. juli – meddelte kongen Albret Friis, at han, når han af Peder Rantzau fik udbetalt de 3.300 dl., skulle tilstille mag. Rasmus Heidtmann de 1.100 som erstatning for den skade, han havde lidt, og de resterende 2.200 skulle lensmanden til bedste for de fire kirker i Lø herred sætte på rente hos vederhæftige folk.¹⁰²⁾

Det er vel tvivlsomt, om kapitlet og da især ærkedegnen trods denne sejr har været helt tilfreds med

denne ordning, der jo i virkeligheden betød en afkortning af det fulde tilgodehavende i Lø herred, men som sagerne stod, har der vel ikke været andet at gøre end at gå ind på kongens betingelser, og mon det ikke har været med en vis lettelse, at Peder Hegelund den 6. oktober 1598 kunne holde kalente hos præsten til den omstridte kirke i Døstrup.

Det lader i øvrigt ikke til, at den hele sag har bidraget til at fremkalde synderlig uvilje fra kongens side mod Peder Rantzau, så lidt som nådens sol holdt op med at skinne for den mægtige adelsmand.

Det er dog muligt, at forløbet af processen har gjort herren til Trøjborg ked af rollen som småkonge i Lø herred; for i 1599 lod han gennem Brejde Henriksen Rantzau (1556–1618), lensmand på Stegehus, forespørge kongen, om han var villig at overtage Trøjborg med tilliggende gods til en rimelig pris.

Kongen skrev den 24. december s. å. til Peder Rantzau, at han takkede ham for tilbuddet og ville »bekende« det med gunst og nåde.¹⁰³⁾

*

Men også andetsteds i Sønderjylland var kapitlet og ærkedegnen i Ribe indviklet i stridigheder.

Det var således tilfældet i Tørning len, der omfattede Gram, Frøs, Kalvslund og Hviding herreder, og også her drejede striden sig om kirkerne.

Ved hertugdømmernes deling i 1544 tilfaldt lenet nemlig hertug Hans d. æ., der overtog det verdslige styre af lenet, medens det i kirkelig henseende kom til at høre under Ribe stift; men omgående opstod der strid mellem verdslig og gejstlig myndighed i stiftet, og hertugen og hans embedsmænd forsømte ingen lejlighed til at lægge de kirkelige myndigheder hindringer i vejen.

Således kunne bl. a. ærkedegnen, mag. Jens Viborg i Ribe, Rasmus Heidtmanns forgænger i embedet, klage til kongen over, at de hertugelige befalingsmænd forhindrede ham i at varetage sine rettigheder over kirkerne her; han og kantoren i Ribe kunne ikke frit drage til deres kirker og høre regnskaber her, men måtte vente, til det behagede hertugen at sende en skriver, der efter hertugelig befaling sammen med dem skulle foretage regnskabshøringen. Skriveren tog 1 dl. af hver kirke »zu Notthurft der Studenten« og 10 skilling lybsk til sig selv for sin ulejlighed.

Ærkedegnen blev nægtet tilladelse til at bortfæste kirkegårde i Højer herred, og hertugen havde her tiltaget sig denne rettighed.

Yderligere havde ærkedegnen i to år ikke modtaget den pension eller tribut, der tilkom ham af Brøns kirke i Hviding herred.

En afgørelse af disse og andre stridigheder vedrørende de kirkelige forhold var påkrævet, og i november 1575 mødtes 8 kongelige og 8 hertugelige råder i Kolding til forhandling om sagerne; da hver part stejlt holdt på sit, indskød man afgørelsen til voldgift hos kurfyrst August af Sachsen, der den 4. marts 1577 erklærede sig til gunst for det hertugelige standpunkt.

Hertug Hans d. æ. skulle for fremtiden have såvel verdslig som gejstlig myndighed over de pågældende kirker, dog undtagen Brøns, Emmerlev, V. Vedsted, Daler og Rømø kirker; dog skulle kapitlet i Ribe fortsat have ret til at visitere kirkerne og høre kirkeregnskab, men kun i nærværelse af den hertugelige skriver.

Den 2. oktober 1580 døde hertug Hans d. æ., og ved arvedelingen 1581 tilfaldt Tørning len Frederik II, der den 20. november s. å. bestemte, at bispnen skulle visitere alle kirker og sogne i Tørning len, som det havde været tilfældet før 1577.

Man kunne måske således vente, at stridsspørgsmålene bortfaldt, nu da den danske konge rådede over Tørning len, men det blev slet ikke tilfældet; ganske vist havde biskoppen i Ribe visitationsretten over kirkerne, men den kgl. lensmand i Haderslev havde patronatsretten, og de slesvig-holstenske adelsmænd, der ofte besad denne stilling, ønskede at få så stor indflydelse i lenet som overhovedet muligt.

Det var således tilfældet med den rige, betydende, voldsomme og selvhævdende Hans Didriksen Blome, der 1585–93 sad inde med lenet.¹⁰⁴⁾

Og det kan ikke undre, at han hurtigt kom i strid med mag. Rasmus Heidtmann.

Lensmanden ønskede at fastsætte tid og sted for afhøringen af kirkeregnskaberne, og på dette punkt mente ærkedegnen sig gået for nær i sine rettigheder.

På kongens vegne befalede lensmanden, at ærkedegnen den 27. november 1587 skulle møde i Haderslev, hvortil også alle fogder og kirkeværger var befalet at komme.

Det blev senere bestemt, at der skulle fastsættes en nærmere angivet dag til regnskabshøringen.¹⁰⁵⁾

Senere vidste Hans Blome at meddele, at Frederik II havde befalet ham om fornødent med vold at bringe ærkedegnen til Haderslev, hvor han skulle aflægge regnskab i kongens nærværelse. Rasmus Heidtmann var dog frivilligt mødt frem, men kunne ifølge lensmandens udsagn ikke gøre rede for 7.000 mk. lybsk, som han påstod udgivet til kirkernes behov. Han var da tre gange ved 12 mænds ed svoret til »mindre-*mand*«, og siden af 8 nævninger svoret til kirke-*tyv*.¹⁰⁶⁾

I forbindelse hermed må Rasmus Heidtmanns sag mod herredsfogden og herredsskriveren i Hviding herred ses, en sag, som han øjensynligt havde overtaget

fra sin forgænger i ærkedegneembedet mag. Jens Viborg; sagen drejede sig om Brøns kirkebog og naturligvis atter om kapitlet og ærkedegnens rettigheder.

Vi ser, at Rasmus Heidtmann den 6. juni 1586 fik det tidligere omtalte kgl. beskyttelsesbrev, som der flere gange blev henvist til i sagens videre udvikling.

Det fremgår heraf, at ærkedegnen ikke følte sig sikker, da han blev undsagt af nogle af sine modstandere. Kongen fastslog, at enhver, der ønskede at rette beskyldninger mod ærkedegnen, skulle gøre det med lov og ret og ikke på anden måde.

Det var ærkedegnens opfattelse, at den gejstlige jurisdiktion over kirken lå under ærkedegnedømmet i Ribe, og formynderregeringens tidligere omtalte åbne brev af 20. juli 1589 bl. a. til besidderne af kirkejord i Brøns sogn må utvivlsomt ses i forbindelse med sagen om ærkedegnens og kapitlets rettigheder her.

Rasmus Heidtmann klagede til lensmanden på Ribberhus, Albret Friis, over, at herredsfogden og herredsskriveren i Hviding herred havde gjort en ed mod ham og Brøns kirkebog, og lensmanden lod klagen gå videre til formynderregeringen med ønsket om, at der blev udtaget stævning over herredsfogden og herredsskriveren til herredagen i København i juni 1589,¹⁰⁷) da Brøns kirke tidligere af det holstenske råd var dømt under riget, skønt den lå i hertugdømmet, og de således havde handlet mod rigets højhed og rettighed.

Lensmanden har så afgjort henvist til de forhandlinger, der blev ført i Kolding 1575 og den afgørelse, der blev truffet af kurfyrst August af Sachsen 1577.

Men formynderregeringen var betænkelig ved at opfylde Albret Friis's ønske, da man var bange for, at kongen derved på en eller anden måde ville »forgribe sig«; man havde dog i kongens navn skrevet til »Cim-

briens vicekonge«, den rige og mægtige kgl. statholder i hertugdømmerne Henrik Johansen Rantzau (1526–98) om at meddele Rasmus Heidtmanns stævning over herredsfogden og herredsskriveren til første landdag i hertugdømmet.

Regeringsrådet befalede lensmanden at meddele Rasmus Heidtmann dette og pålægge ham med det første at appellere sagen og søge stævning hos statholderen, således at der ikke skete nogen forsømmelse.¹⁰⁸⁾

Omkring den 1. september s. å. udsendte regeringsrådet et åbent brev, hvoraf det fremgik, at da herredsfogden og herredsskriveren ved deres lov på herredstinget mod Rasmus Heidtmann og Brøns kirkebog, skønt den gejstlige jurisdiktion til kirken hørte under riget og lå til ærkedegnedømmet i Ribe, havde angrebet ham på hans embeds vegne på hans gode navn og rygte, hvad der stred mod det kgl. beskærmelsesbrev af 6. juni 1586, der foreskrev, at han kun kunne tiltales for tilbørlige dommere, og da der med det første skulle udtages stævning i sagen til den første landdag i hertugdømmerne, havde kongen bestemt, at den omtalte lov ikke skulle komme mag. Rasmus Heidtmann til skade på hans gode navn og rygte, så længe der endnu ikke var gået dom i sagen.¹⁰⁹⁾

Yderligere fandt formynderregeringen lejlighed til den 7. december s. å. at udstede endnu et åbent brev til fordel for ærkedegnen i den foreliggende sag.

For nu havde formynderregeringen bragt i erfaring, at herredsfogdens og herredsskriverens brodersøn, Hans Pedersen i Brøns, havde givet en lov mod mag. Rasmus Heidtmann og hans skudsmål ind for hans tilbørlige dommere, og at endvidere fem ransnævninger i Hviding herred og tre nævninger i Gram herred havde svoret ærkedegnen ran over på grund af nogle forse-

lede kirkepenge i Højrup kirke i Hviding herred imod Højrup kirkebog og ærkedegnens skudsmål.

Dette var ganske i modstrid med formynderregeringens åbne brev tre måneder tidligere og det tidligere omtalte beskærmelsesbrev af 6. juni 1586, hvorfor kongen havde besluttet, at de nævnte ransnævningers og nævningers ed ikke på nogen måde skulle ramme ærkedegnen på ære, gode navn og rygte, så længe der endnu ikke var gået dom i sagen.¹¹⁰⁾

I begyndelsen af 1590-erne anklagede Hans Didrikssen Blome ærkedegnen for at fare egenmægtigt frem i sin embedsgerning, når han foretog regnskabsafhøringer.

Han påstod, at ærkedegnen ønskede at være ene herom uden at ville lade præsterne, kirkeværgerne eller sognemænd være til stede ved sådanne lejligheder, og alene foretog det fornødne i løndom i sit herberge, og ingen kunne få at vide, hvad der skete med pengene. Da en mand i Rangstrup havde bebrejdet ham denne hemmelighedsfulde regnskabsaflæggelse, skulle ærkedegnen da i nærværelse af mange sognefolk fra Agerkov have overfuset ham, men alt dette benægtede Rasmus Heidtmann og hævdede, at han havde foretaget regnskabsafhøringer på den tilbørlige måde i præsternes, kirkeværgernes og sognemændenes nærværelse.¹¹¹⁾

I et brev af 3. december 1591 til enkedronning Sofie for Hans Blome frem mod ærkedegnen med de tidligere omtalte grove beskyldninger, der bl. a. gik ud på, at Rasmus Heidtmann ikke kunne gøre rede for 7.000 mk. lybsk, som han påstod, at han havde givet ud til kirkernes behov. Det var ikke Hans Blome, der havde hindret ærkedegnen i regnskaberne, men denne, der i 4-5 år havde undladt at aflægge regnskab, »for at han des bedre kunne øve sin utroskab og se sin egen

fordel«. Enkedronningen lod brevet gå videre til regeringsråderne, der afæskede ærkedegnen en forklaring, der på en helt overbevisende måde imødegik Hans Blomes voldsomme beskyldninger.¹¹²⁾

Det får indtil videre stå hen, hvorledes sagen om rettighederne til kirkerne i Tørning len er forløbet for retten; stridighederne havde unægtelig mere karakter af personlige chikanerier end af modstående opfattelser af konkrete forhold, der jo dog endelig også allerede tidligere havde fundet deres juridiske løsning, men det kan ikke nægtes, at de administrative forhold i den del af Sønderjylland, der lå under Ribe stift, var vanskelige at overskue, og det var derfor kun naturligt, at kansleren Kristian Friis til Borreby den 17. juli 1599 sendte et brev til Ribe-bispen Peder Hegelund med krav om, at man i Ribe udarbejdede oversigter over de herreder, birker og sogne, der lå under Ribe stift, med angivelse af, hvor mange tiendeydere der var i hvert sogn, og hvorledes tiendeyderne var fordelt mellem kronen og adelen. Og det må straks tilføjes, at dette register ikke blot skulle omfatte de sønderjyske herreder, ligesom det er muligt, at et lignende brev er sendt til andre af landets bisper.

Peder Hegelund gav sig straks i lag med udarbejdelsen af dette register, der som det synes, foreligger i kladdeform og utvivlsomt er udarbejdet på grundlag af indberetninger fra stiftets præster. Det er dateret 1599.

Disse indberetninger findes kun bevaret for en del af de sønderjyske herreder og er naturligvis ligesom registret en vigtig kilde til belysning af forskellige forhold her.¹¹³⁾

Vi ser f. eks., at jus patronatus til Brøns sogn i Hviding herred og Emmerlev sogn i Højer herred lå til archediakonaten i Ribe, men præsterne her var ikke

sognepræster, men kun kapellaner, der måtte yde en årlig afgift til ærkedegnen. Den beløb sig for Brøns' vedkommende til 24 Riber ørtug korn, vel tidligere to læster korn som i Emmerlev. Indtil 1571 ydede kapellanen i Emmerlev nemlig årligt dette beløb til ærkedegnen, men samme år fik Frederik II den daværende ærkedegn, mag. Jens Viborg, til at gå med til, at kapellanen for fremtiden kun skulle betale 1 læst eller 24 Emmerlev ørtug, der senere blev omsat til 22 Riber ørtug.¹¹⁴⁾

Dette var naturligvis Rasmus Heidtmann en torn i øjet, da han mente, at de to kapellaner kun svarede ham halvdelen af det tiendekorn, som de skiftende kapellaner fra arilds tid havde ydet til archediakonaten i Ribe.

Han klagede til kongen, der den 25. juni 1593 skrev til lensmanden på Riberhus, Albret Friis, biskop Hans Laugesen og kapitlet i Ribe og pålagde dem i fællesskab at undersøge sagen; de skulle stævne ærkedegnen og de to kapellaner for sig og sørge for, at kapellanerne lod sig nøje med deres tilbørlige underhold.¹¹⁵⁾

Peder Hegelund noterer under den 18. oktober s. å., at der gik dom mellem mag. Rasmus Heidtmann og hr. Gregers Kristensen i Brøns¹¹⁶⁾ og hr. Peder Andersen i Emmerlev,¹¹⁷⁾ men melder intet om sagens udfald.

Men i 1598 ser vi, at Rasmus Heidtmann gik med til at forny kontrakten af 1571 for Emmerlev sogns vedkommende.

Efter 1599 omtaler Peder Hegelund blot Rasmus Heidtmann to gange: den ene gang under den 5. november 1600, hvor vi læser en notits, hvor vi ser ærkedegnen i en ikke helt ukendt situation: Har mag. Rasmus Heidtmann stævnet hr. Laurids – og der kan her kun være tale om Laurids Thomsen, der var præst i Møgeltønder 1586–1614, og vi kan vist trygt forlade os

på, at denne sag er en udløber af den store proces mod Bendix Rantzau.

Den sidste notits om ærkedegnen er meget kortfattet; under den 15. april 1602 står der blot: Mag. Rasmus Heidtmann døde.

Han havde været syg af vattersot siden Mikaëlisfest (den 29. september) 1601 og havde lidt af åndedrætsbesværligheder og var ikke i tvivl om, hvilken vending sygdommen ville tage, men søgte trøst i troen.

Den 14. april 1602 lod han sognepræsten ved Slesvig domkirke, mag. Martin Pletz, kalde til sig kl. 4 om morgenen. Præsten talte trøstende ord til ham, og ærkedegnens kone sagde til sin mand: Magister Erasmus, forstår I også, hvad pastoren siger?

Rasmus Heidtmann smilede: Skulle jeg ikke forstå ham?

Præsten fortalte nu om, hvorledes dr. Luther engang havde besøgt en syg student i Wittenberg; Luther spurgte den syge, om han gerne ville dø, hvortil den unge mand svarede: Ja, hvis det behager min kære Gud, da er jeg helt beredt dertil.

Hvad gør dig så glad til døden? spurgte Luther. Hvad vil du bringe med til Gud?

Alt godt, sagde den syge.

Vi er dog alle syndere, sagde den herre doktoren, og der er intet godt ved os. Hvad godt vil du bringe med til ham?

Den syge svarede: Jeg vil bringe Gud et ituslået og ydmygt hjerte vædet med Guds søns dyre blod.

Tro, min søn, sagde dr. Luther, vil du bringe det med dig, så vil du være Gud et helt kært og behageligt barn.

Da ærkedegnen hørte dette, sagde han: »Ej, det vil jeg også gøre med glæde«.

Præsten foreholdt Rasmus Heidtmann, hvor stærk i

troen hans datter Anna Friesendorff havde været, da hun lå for døden, og han måtte ikke vise sig ringere end datteren.

Han erklærede sig da beredt til døden, men savnede dog sin søn Ludvig Heidtmann, der var rejst bort til den danske konges hof, og ønskede, at man ville sende bud efter ham.

Derefter faldt han i søvn og sov over et kvarter; da han atter vågnede, var han døende. Flere gange blev der råbt til ham: Herre Jesus, i dine hænder befaler jeg min ånd.

Han døde kl. 6 om morgenen efter at have været domherre i Slesvig i 35 år, ærkedegn her i 15, ærkedegn i Ribe i 21 år og levet i ægteskab i 34 år. Han blev begravet i Slesvig domkirke.

Henvisninger og noter.

1) Eine Ehrenpredigt über die Leiche des Ehrwürdigen und Wolgelarten Herrn M. Erasmi Heidtmans Archidiaconi zu Schleszwig und Ripen. Gehalten in der Thumbstifttkirchen zu Schleszwig den 22 Aprilis, Anno 1602. Durch M. Martinum Plecium Wilsenacensem, Thumbpredigern daselbst. Gedrückt zu Schleszwig, bey Nicolaus Wegener. — Aftrykt i uddrag i H. F. Rørdam: Historiske samlinger og studier II, s. 170f.; Dansk biogr. leks. v. C. F. Bricka VII, s. 277 (under Heinsen). 2) Dansk biogr. leks. v. C. F. Bricka IV, s. 97, Kh. saml. 2. rk. IV s. 45f. (H. F. Rørdam). 3) H. F. Rørdam: Hist. kildeskrifter 2. rk. II, s. 612; samme: Hist. saml. og stud. II, s. 171. 4) H. F. Rørdam: Københavns universitets hist. I, s. 702. 5) H. F. Rørdam: Københavns universitets hist. I-IV, se reg.; Kirkehist. saml. 6. rk. IV, s. 181f. (O. Clemens og Bjørn Kornerup). 6) Kh. saml. 4. rk. III, s. 818 (H. F. Rørdam). 7) A. Schumacher: Gelehrten Männer Briefe an die Könige in Dänemark III, s. 220f. 8) Dansk Biogr. leks. II, s. 138f. 9) Smst. IV, s. 193f. 10) Wibergs præstehist. II, s. 465. 11) H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. I, s. 702. 12) Die Religion in Geschichte und Gegenwart VI, sp. 418; Allg. Deutsche Biogr. XXXVI, s. 590. 13) Dansk biogr. leks. XV, s. 130f. 14) Rørdam: Kbh.s univ.s hist. I, s. 275f, 287f, 704. 15) Smst. s. 704. 16) Smst. s. 341. 17) Kh. saml. 2. rk. V, s. 415f. 18) Die Religion in Geschichte u. Gegenwart V, sp. 1688; Kirkeleks. f. Norden IV, s. 140; Bjørn Kornerup: Hans Poulsen Resen I, s. 102f. 19) Rørdam: Hist. saml. og stud. II, s. 173. 20) FRA RIBE AMT 1970, s. 263. 21) Die Baccalaurei und Magistri der Wittenberger philosophischen Facultät 1548-1560 v. D. Julius Köstlin. Halle 1891, s. 23;

Die Religion in Geschichte u. Gegenwart I, sp. 1887. 22) Smst. V, sp. 264. 23) Jöcher: Gelehrten Lexikon I, sp. 1133. 24) Die Religion in Geschichte u. Gegenwart V. sp. 1208. 25) Die Baccalaurei etc., s. 23; Kh. saml. 3. rk. IV, s. 527f. (H. F. Rørdam). 26) Kh. saml. 2. rk. IV, s. 660f. (H. F. Rørdam); De Hansborgske registranter I. Forordninger 1544-80, v. Caroline Emilie Andersen, s. 125f., 133f. 27) Kh. saml. 2. rk. V, s. 415, Rørdam: Hist. saml. og studier II, s. 174. 28) Paul v. Eitzens forestilling til de tre landsherrer findes aftrykt i Kh. saml. 2. rk. IV, s. 701f. (H. F. Rørdam). 29) Rørdam: Hist. saml. og stud. II, s. 173. 30) Danmarks adels årbog 1930, XLVII, s. 164. 31) Smst. s. 165. 32) Arends: Gejstligheden i Slesvig og Holsten I, s. 38, Rørdam: Hist. saml. og stud. II, s. 174. 33) Rørdam anf. skr. smst. 34) Sønderjyllands hist. fremstillet for det danske folk af Jørgen Olrik m. fl. II, s. 344f. 35) Dansk biogr. leks. III, s. 303f. 36) L. Andresen u. Walter Stephan: Beiträge zur Geschichte der Gottorfer Hof- u. Staatsverwaltung II, s. 358. 37) Kh. saml. 2. rk. IV, s. 670f., Rasmus Heidtmanns erklæring findes aftrykt smst., s. 713 (H. F. Rørdam). 38) Smst. s. 681. 39) De Hansborgske registranter. Forordninger 1544-80, ss. 133. 40) Kanc. brev. 1571-73, s. 348. 41) Bjørn Kornerup: Ribe Katedralskoles hist. I, s. 304f. 42) Kanc. brev. 1571-73, s. 354f. 43) Kinch: Ribe bys hist. II, s. 180f. 44) Smst. s. 511. 45) Kanc. brev. 1588-92, s. 661. 46) Hegelunds kal. 1605. 47) Kanc. brev. 1584-88, s. 319, 1593-96, s. 280, Dansk biogr. leks. Danmarks adels årbog 1897, XIV, s. 79f. 48) Rørdam: Hist. saml. og stud. II, s. 175. 49) C. F. Wegener: Hist. efterretn. om Anders Sørensen Vedel, 1851, s. 121. 50) Kinch: Ribe bys hist. II, s. 150f., Sønderjyske årbøger 1941, s. 54f. (Johan Hvidtfeldt). 51) Sdrj. årb. 1941, s. 54 (Johan Hvidtfeldt). 52) Sønderjyllands hist. II, s. 354f. 53) Danmarks adels årbog 1930, XLVII, II, s. 26. 54) Smst. s. 111. 55) Kronens skøder I, s. 216, Trap X2 s. 452, 675. 56) Kronens skøder I, s. 334. 57) Kanc. brev. 1584-88, s. 103. 58) Smst. s. 543f. 58a) Sdrj. årb. 1905, s. 101f. (Louis Bobé). 59) Kolderup-Rosenvinge: Udvalg af gamle danske domme II, s. 230f. 60) Kanc. brev. 1584-88, s. 530. 61) Kolderup-Rosenvinge anf. skr. s. 231f. 62) Kanc. brev. 1584-88, s. 544f. 63) Smst. 1588-92, s. 218f. 64) Sdrj. årb. 1929-30, s. 234f. (Thade Pedersen); her er jorde- og kolejebogen aftrykt. 65) Jfr. Kanc. brev. 1588-92, s. 200; Heg. kal. 16.5.1589, 12.6.1589, 27.3.1590, 29.3.1590, 18. ell. 19.5.1590. 66) Kanc. brev. 1588-92, s. 374; Erslev: aktstykker og oplysninger til rigsrådets og stændermødernes hist. I, s. 39. 67) Kolderup-Rosenvinge anf. skr. s. 230f. 68) Kanc. brev. 1588-92, s. 449. 69) Smst. s. 462f. 70) Kanc. brev. 1588-92, s. 517f. 71) Heg. kal. 72) Sdrj. årb. 1941, s. 50 (Carsten Petersen). 73) Kanc. brev. 1593-96, s. 47. 74) Secher: Kongens rettertingsdomme I, s. 24. Sdrj. årb. 1941, s. 50. 75) Secher anf. skr. I, s. 24. 76) Smst. s. 24. 77) Smst.; Herredagsdombog 1595, s. 47-50, Rigsarkivet. 78) Kanc. brev. 1593-96, s. 477. 79) Secher anf. skr. I, s. 24. Herredagsdombog 1595, s. 447-50. 80) Secher anf. skr. I, s. 24. 81) Smst. 82) Smst. s. 41. 82) Smst. s. 116. 83) Kanc. brev. 1596-1602, s. 308. 84) Smst. s. 309. 85) Heg. kal. anf. datoer; Kanc. brev. 1596-1602, s. 407. 86) Ribe bisp. domkapitel »Tegnebog« 1538-1675 C4-892, s. 98.

Landsarkivet i Viborg. 87) Smst. 88) Kronens skøder I, s. 334. 89) Kanc. brev. 1596-1602, s. 440, 444f. 90) Smst. s. 473f. 91) Smst. s. 543. 92) Sdrj. årb. 1943, s. 90f. (Peter Kr. Iversen). 93) Sdrj. årb. 1941, s. 8 (Carsten Petersen). 94) Kanc. brev. 1593-96, s. 654f. 95) Kanc. brev. 1596-1602, s. 77f. 96) Smst. s. 161f. 97) Secher: Kongens rettertingsdomme I, s. 178; dom af Viborg landsting i herredagsdombog 1598, s. 264-70, Rigsarkivet. 98) Kanc. brev. 1596-1602, s. 172. 99) Secher: Kongens rettertingsdomme I, s. 178; dom af Viborg landsting i herredagsdombog 1598, s. 164-70, Rigsarkivet. 100) Secher anf. skr. I, s. 176f. 101) Smst. s. 242f. 102) Kanc. brev. 1596-1602, s. 299f. 103) Smst. s. 458. 104) Kh. saml. 2. rk. VI, s. 518f. (H. F. Rørdam); Sdrj. årb. 1941, s. 63 (Johan Hvidtfeldt). 105) Sdrj. årb. 1941, s. 57f. (Johan Hvidtfeldt). 106) Troels-Lund: Hist. fortællinger III, s. 150f. 107) Erslev: Rigsrådets og stændermødernes hist. I, s. 46. 108) Kanc. brev. 1588-92, s. 590. 109) Kanc. brev. 1588-92, s. 663. 110) Smst. s. 698f. 111) Sdrj. årb. 1941, s. 58 (Johan Hvidtfeldt). 112) Troels-Lund: Hist. fort. III, s. 156. 113) Sdrj. årb. 1937, s. 48f. (Johan Hvidtfeldt). 114) Sdrj. årb. 1941, s. 102 (Johan Hvidtfeldt). 115) Kanc. brev. 1593-96, s. 95f. 116) Gregers Kristensen, præst i Brøns (Wiberg I, s. 236; Arends I, s. 130. 117) Peder Andersen, præst i Emmerlev (Arends I, s. 14).